

ספר פתח הדביר

למרנא ורבנא
גאון עוזינו
כמוהר"ר חיים בנימין פונטרימולי זצלה"ה

בשילוב קונטרס אחרון
והשמטות מכל חלקי הספר
על סדר השלחן ערוך

ארה חיים סימן רכט
הלכות ברכת החמה

נדפס באיזמיר שנת תרט"ו-תרל"ג

וכעת נדפס ונסדר מחדש, באותיות מאירות עינים ברוב פאר והדר,
בהגהה מדויקת ומתוקנת ע"פ דפו"ר, בהוספת אלפי מראי מקומות,
פענוח ראשי תיבות ועוד מעלות רבות

ועליו נלוו הערות

"ציוני הדביר"

הערות וציונים לנידונים שבאו בדברי המחבר

מכון הכתר
ירושלים תשס"ט

קונטרס זה יוצא לאור לשם ולזכר ולע"נ האי גברא רבא ויקירא מוקיר ורחים רבנן
ר' יוסף מנחם אליהו ויקטור בר מסעידה ואהרן מימון זצ"ל
אשר הפליא במעשה הצדקה והחסד והתאבק בעפר תלמידי חכמים וגדולי ישראל
גלב"ע ט"ו ניסן בליל שמורים תשנ"ד
ת.נ.צ.ב.ה

זכות התורה תעמוד לרעיתו אשת חיל עטרת בעלה
מרת מודלן מימון תחי'
אשר נדבה אותה רוחה לתרום הוצאות הקונטרס להתברך בחיים ארוכים,
בבריאות איתנה מתוך נחת של קדושה ושמחה מבניה בנותיה, וכל צאצאיה.

קונטרס זה יוצא לאור להצלחת
החפץ בעילום שמו
להצלחתו ולהצלחת כלל ישראל.
יהי רצון שיתברך בכל מיילי דמיטב
וזכות המצוה תגן בעדו ובעד כל בני ביתו. אמן

קונטרס זה יוצא לאור עולם לכבוד
הרה"ג ר' דוד שלוש שליט"א
הרב הראשי לנתניה
יהי רצון דלא יעדי זיויה ויקריה מינן
באורך ימים ושנות חיים
הוקדש על ידי מעריצו
יוסף מוצירי נר"ו

קונטרס זה יעמוד לזכות ולרפואה שלימה עבור
דינה בת שרה
וכן לזכות והצלחה עבור
דינה אדלה בת צפורה
מרדכי בן צפורה
יצחק בן צפורה
יהי רצון שיתברכו בכל ברכות התורה הקדושה
וזכות המצוה תגן בעדם. אמן
הוקדש על ידי
אדם אזרק

קונטרס זה יוצא לאור עולם
לכבוד
הרב עזרא לבטון שליט"א
ורעיתו הרבנית שתחי'
יהי רצון שיתברך בכל ברכות התורה הקדושה
וזכות המצוה תגן בעדו ובעד כל בני ביתו,
אמן
הוקדש על ידי
ריימונד סקא, רעיתו
ובני משפחתו

קונטרס זה יעמוד לזכות ולרפואת תהילה מוריה בת שולמית בתוך שאר חולי ישראל
אמן

דברי פתיחה

מתוך שבח והודאה לרבון העולמים, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, וזיכנו להשלים את מלאכת העריכה של הספר "פתח הדביר" על שלחן ערוך אורח חיים, מתכבדים אנו להגיש בפני קהל בני התורה חובשי בית המדרש מהדורת דוגמא מוקטנת, סימן רכ"ט על הלכות ברכת החמה, למען יהגו בו הלומדים ויתענגו על צוף נועם אמריו של חד מגאוני הדורות רבינו חיים בנימין פונטרימולי זצוק"ל.

לאחר שנתיים של השקעה מאומצת על ידי צוות תלמידי חכמים, יופיע בתוך זמן קצר בעז"ה ספר פתח הדביר במתכונתו השלימה, על סדר השלחן ערוך, בתוספת כל חידושי הרב בהשמטות שבסוף חלק א', בריש חלק ב', בסוף חלק ד' ובשאר מקומות (ומוצגות ללומד בגופן שונה בצורת כתב רש"י). זאת מלבד היות מפעל זה מכותר במעלות רבות, פיסוק, הגהה מדוקדקת, פתיחת ראשי תיבות, אלפי ציונים ומראי מקומות, מאות הערות האחרונים שדנו בדברי הרב ועוד.

קונטרס זה על הלכות ברכת החמה הינו בבחינת "מטעמת" המשמשת סימן ברכה, לומר שקרובה מאד בסייעתא דשמיא הופעתם של כל כרכי ספר פתח הדביר. ספר זה הינו ראשון מתוך סידרת ספרי הפרויקט הגדול "מפעל מפרשי השלחן ערוך", בו יצאו לאור מאות ממפרשי השלחן ערוך. ה' יהיה בעזרנו לזכות לברך על המוגמר.

רבינו הגאון ר' חיים פונטרימולי

רבינו נולד לפני כמאתיים שנה לאביו רבי חייא פונטרימולי בעמח"ס צפיחת בדבש, מדייניה המובהקים של העיר איזמיר, עיר של חכמים וסופרים. שקד על לימודו בישיבתו של הפרד"ס בצוותא חדא עם רבי חיים פלאג'י. רבו המובהק של רבינו היה רבי יצחק אלבעלי בעמח"ס פרי העץ (שאלוניקי תקפ"א). רבינו נתמנה לדיין בעיר איזמיר בשנת תרכ"א (ס' יוסף את אחיו פלאג'י מערכת דיין דף מ ע"ב) ושימש בתפקיד זה עד ליום פטירתו בתאריך י' ניסן תרל"ג.

מחידושי של רבינו נדפסו בספרו של אביו צפיחת בדבש (שאלוניקי תר"ח), גם בספר שבט בנימין לזקנו הגאון ר' בנימין פונטרימולי (שאלוניקי תקפ"ח) נמצאים רבים מחידושי. כמו כן חיבר חיבורים רבים נוספים כפי שנראה מספרו, בו מזכיר את חידושי על ש"ע הלכות פסח, את חידושי על משניות ואת ספר מערכות שכתב, ועוד חיבורים. יצירות אלו לא נדפסו, וגם לא נמצאים כעת בספריות שברחבי העולם, וחבל על דאבדין. כמה מתשובותיו של רבינו פזורים בספרי גדולי דורו, כגון בשו"ת חיים ביד פלאג'י (סי' נו), ישמח לב גאגין (חחו"מ סי' ג) ובספר בן הרמה (איזמיר תרל"ה). סקירה נרחבת על תולדות רבינו, ספריו ופועליו, תופיע בעז"ה בהקדמה לספר פתח הדביר.

ספר פתח הדביר

יצירתו התורנית הגדולה של רבינו, ספר פתח הדביר, נתחבר על סדר השלחן ערוך, ונדפס מתחילת אורח חיים עד סוף הלכות שבת סימן שמ"ה בלבד, בשנים תרט"ו-תרל"ג.

בספר פתח הדביר רבינו גלייה לדרעיה ונפל נהורא בבי מדרשא. ממערכות הספר ניכרות מעלותיו של רבינו בעומק עיון לימוד התורה, בבקיאות והיקף עצומים, בהבנה בהירה ובישרות מפליאה. רבינו לא הניח זווית ופינה בכל סוגיא הלכתית שעלתה על שולחנו. ערך את מערכותיו בסדר מופתי, ודבריו הינם כלי עזר בעל חשיבות לאין ערוך לכל לומדי ההלכה. השדי חמד במערכת יום הכפורים (סימן ג אות כד ריש ד"ה אלא) הפליג במעלת חיבור זה וכתב: "הרב פתח הדביר כל רז לא אניס ליה, והרגיל בספרו הקדוש יודע ומכיר שדרכו בקדש חופש כל חדרי תורה בענין שעוסק בו, דברי הפוסקים ראשונים ואחרונים".

גדולי דורו של רבינו החשיבוהו עד למאוד, בראשם הגאון ר' חיים פלאג'י זצ"ל שבכל מקום שהזכיר את רבינו קילסו וברכו בברכת ברוך שבחר בהם ובמשנתם. גם גדולי הדור שאחרי רבינו הפליגו ברום מעלתו. השדי חמד ז"ל (מערכת ב' כלל קטו) מכנהו "מופת דורינו", בשו"ת אור לי (סימן יד דף ח ע"ד) כתב עליו "מופת הדור והדרו", ובמקומות רבים "גאון עוזינו" (ראה מערכת ברכות). המהרש"א אלפנדרי ז"ל בתשובות הסבא קדישא (ח"ב סימן

יג דף עז ע"א ודף עז ע"א) כתב: "הרב גדול הדור בעל פתח הדביר", ואותו דור דור דעה היה. [ראה ברכת יעקב סופר עמ' סא]

חבר נעוריו של רבינו, רבי ניסים חיים משה מודעי בספרו דרישה לחיים (דרוש יב דף קפח ע"ג) כתב עליו בהספדו: "וכבר ידוע לכל דמיון היותו עד היום הזה היה שקוד על לימודו, לילה כיום יאיר, לא ימיש מתוך האוהל. כי אזכרה ימים מקדם בשבתנו יחד כאיש אחד חברים בשיבה, ימים ולילות. וגם בביתו לא פסק מדברי תורה בעומק ההלכה. ועדיו הן הם ספריו הנחמדים שלשה המה מטיבי. ומלבד זה יש ויש באמתחת בנימין חיבורים רבים שלמים יפים וטובים שהם ראויים להביאם תיכף על מזבח הדפוס... ומלבד זה נלווה עימו כי היה בן מכבד אב כי בימי בחרותו טרח ויגע להוציא לאור ספר שבט בנימין להרב מר זקנו, וקצת סימנים מהרב מר אביו הרב ר' חייא ז"ל. ואף כי אחרי מות הרב מר אביו ז"ל כי כל כתיבותיו היו למאכולת אש, טרח ויגע בעשר אצבעותיו להוציא לאורה ספר "צפיחת בדבש" כולו מתורה שבעל פה, ממה שהיה רשום בזכרונו, ומילתא כדנא לאו מילתא זוטרתא היא, דאחר היות ספר זה אבוד מן העולם הביאו לאיתנו... ואחרי דברינו אלה כל אדם יבין דבר מתוך דבר וידע חזן ערכו מאין ספורות...".

סדר ברכת החמה

בסוף הקונטרס הבאנו לטובת כלל הצבור סדר ברכת החמה, בנוסח שתיקן רבינו בספר פתח הדביר סוף חלק ד'. על נוסח זה סמך ה"שדי חמד" סוף כרך ט' (וגם רמז שם הרב את שמו בראשי תיבות "החמה" - ח'זקיהו מ'דיני ה'ספרדי). בספר ילקוט הגרשוני (סי' רכט אות ג) קילס את הנוסח שסידר רבנו ז"ל: "עיינ בספר שדי חמד נדפס סדר ברכת החמה, מועתק מכמה ספרים, והוא נוסח חדש ויפה מאוד".

רבים מהגדולים והאדמו"רים היו מברכים ברכת החמה מתוך הספר "שדי חמד" כפי הנוסח המסודר שם, שכאמור הוא נוסח רבינו בעל פתח הדביר.

תוכן ענינים

סימן רכט

סעיף א. ברכה על קשת לבנה הנראית בלילה

ב. חילוק בין "רואה" ל"מסתכל" בקשת

ג. אי שפיר דמי לצאת באמצע חזרת הש"צ כדי לברך על קשת

סעיף ב. ד. חיוב נשים בברכת החמה

השמטות א. בענין הנ"ל

ה. חיוב אבל בברכת החמה. ובמנהג שלא בירכו ברכת החמה בשם ומלכות.

השמטות ב. במנהג שלא בירכו ברכת החמה בשם ומלכות

השמטות ג. ברכת החמה כשהעננים מכסים גוף השמש

השמטות ד. חמה המכוסה בעננים, אך רישומה ניכר מבין העננים

השמטות ה. להמתין שיעברו העננים המכסים את החמה

השמטות ו. חיוב סומא בברכת החמה

השמטות ז. טעם שלא תיקנו "שהחיינו" על ברכת החמה

השמטות ח. חיוב אבל בברכת החמה

השמטות ט. חיוב אונן בברכת החמה

השמטות סדר ברכת החמה

השמטות י. אמירת "עלינו לשבח" אחר ברכת החמה

ז. ברכה על לבנה בטהרתה וכוכבים במשמרותם.

פתח הדביר

סימן רכט

א. הרואה הקשת, אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו. ואסור להסתכל בו ביותר:

ב. הרואה חמה בתקופתה, והוא מכ"ח לכ"ח שנה, והתקופה בתחלת ליל ד', כשרואה אותה ביום ד' בבוקר אומר, ברוך עושה בראשית. וכן מברך גם כן כשרואה לבנה במהרתה, וכוכבים במשמרותם, ומזלות בעתם, דהיינו כשתחזור הלבנה בתחלת מזל טלה בתחלת החדש ולא תהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום, וכן כשיחזרו כל כוכב מחמשה הנשאים לתחלת מזל טלה ולא יהא נוטה לא לצפון ולא לדרום, וכן בכל עת שיראה מזל טלה עולה מקצה המזרח:

סעיף א

א. הרואה הקשת וכו'. אפילו בקשת לבן הנראה בלילה בזמן שהאור זך יש לברך¹. מעלת הרב מר גיסי נר"ו בנחמד למראה ח"ב (דף קפד ע"ב):

ב. ואסור להסתכל בו ביותר. כתב מרן ז"ל בכ"י [אות א] משם הרב מוהר"ד אבודרהם ז"ל [ברכת הראייה ד"ה מאי רוחות], דנשאל הרא"ש איך מסתכלין בקשת כשמברכין וכו', והשיב דאין מסתכל כרואה, כי המסתכל מוסיף ומדקדק בהבטתו יותר מהרואה², ע"ש. ועיין להרב הגדול יד מלאכי ז"ל (כללי הה"א אות קעט), ולמעלת הרב המובהק מג"א³ נר"ו בספר נחמד למראה ח"א (דף קעז ע"ג). ועיין להרב בית דוד ז"ל (סימן צד):

ג. כתב הרב א"ר ז"ל (ס"ק ב) משם ספר חסידים (סי' תתז), דמותר לצאת מבהכ"נ אחר שאמר ש"ן האל הקדוש כדי

לברך על הקשת, דהגם שעוסק במצוה דענית אמן, ברכת הקשת עדיף דהויא עוברת, ע"ש. וה"ה חיד"א ז"ל בקונטרס ברית עולם שם כתב ע"ז, שהמכוין בכוונות רבינו האר"י ז"ל לא יצא, ויענה אמן בכל ברכה, ע"ש. ובתוספתא פרק (ה') [ו'] דברכות [הלכה ה'] מיייתי חתימה על ברכה זו. ועיין להרב חסדי דוד ז"ל שם שכתב דצ"ל דיש איזה טעות בגירסת הספרים:

סעיף ב

ד. הרואה חמה בתקופתה. נשים חייבות לברך ברכה זו. הרב נוהג כצאן יוסף ז"ל דף ל"ו ע"ב [הלכות קדוש לבנה אות י' עמ' קמז] משם הרב מר חמיו ז"ל⁴. ונראה מדבריו דחייבות מדינא ולא משום חומרא בעלמא. וכ"כ הרב מאורי אור אשכנזי ז"ל בחלק באר שבע (דף קיז ע"א) שתמה למה אין מברכות על החמה, וכתב דשפיר מצו לברך על חמה וקשת, ולא אשכחן נשים עם בפני עצמן וכו' [ראה שבת סב ע"א],

צינוני הדביר

הרוב, וכ"כ בס' אהבת יהונתן שמרלר על התרגום (שמות מלואים עמ' קלג) ובשו"ת ברוך ה' (קונט' כוכבי בוקר אות לב). ושור"ר מ"ש בס' כרם יעקב סופר (עמ' מא).
2. וכן הובא משמיה דהרא"ש בארחות חיים (הלכות ברכות סי' נו) ובספר חסידים מהדו"ת לר' משה הכהן בן אחרתו של הרא"ש (סי' צט) ששאל את דודו הרא"ש והשיב לו כן. וכיו"ב כתב במג"א (סי' קכח ס"ק לה) גבי המסתכל בכהנים. וע"ע להגר"ח בן עטר בספר חפץ ה' (שבת קיח ע"ב), וביעיר אוון (מע' א אות נ), ובתורה תמימה (בראשית פכ"ז אות ב), ובטה"ב (ח"ב עמ' קסא).
3. הוא מ"ר גי'סו ה"ר ניסים אברהם אשכנזי. ורמו בשמו מג"ן אברהם.
4. הוא הגאון מהר"י מילר. וכ"ה בשו"ת מהר"י מילר הנד"מ (סי' קיא) שכתב דמ"ש השל"ה שנשים לא יברכו ברכת הלבנה כי היו בעיקר פגם של הלבנה, לפי"ז לענין ברכת החמה שלא שייך טעם זה נשים חייבות, והודה לי הגאון חכם צבי וכתב לי שע"פ דברי ציוה לזווגתו הרבנית שתקדש החמה בזמנה עם כל ישראל, ע"ש. ועפ"ז יש לדחות מ"ש בשו"ת דברי יציב (סי' צו) שמנהג צאנו שלא לברך על מעשהו"ג שכן פסק החכ"צ, וכמ"ש בישיעות יעקב (סי' יז סק"א) שהעידו לפניו אנשים כשרים שהחכ"צ מיחה

1. מציאות זו נזכרה בספר שבילי אמונה (סוף נתיב ב דף כה רע"ב) וז"ל, ואפשר שתיראה הקשת בלילה כשהירח שלם בעת עלותה או כששוקעת. וזאת הנראית בלילה היא לבנה יותר מהנראית ביום. ע"כ. וכן בספר הברית (ח"א מאמר י' פ"ב) כתב, ולפעמים מזמן מרובה אפשר שהקשת תיראה גם בלילה כשהירח שלם ומלא, או כשהירח קרוב להיות מלא. אז תראה בזמן עלותה או בזמן שקיעתה, והנראית בלילה היא יותר לבנה מהנראית ביום, ע"כ. ועי' במדרש תלפיות (ענף דברים שאירעו בעולם דף קמה) דבשנת ת"ל נראה הקשת בלילה כמו ביום, ע"ש. וראה ביערות דבש (ח"א דרוש יב) דתרחי קשת יש.
ובתשו' מהרש"ם (ח"ב סי' קכד) הביא מהשל"ה (פ' נח) בשם הרמ"א [ראה תורת העולה ח"ב סופ"ד] שהקשת לא תיראה אלא ביום כשהשמש נגד הענן מ"מ כתב המהרש"ם שלפעמים על צד מיעוטא דמיעוטא יודמן שתיראה, ואז יש לברך, מכיון שלא נזכר שום חילוק בזה, ושכן עבד הגה"ק ר' יהושע מבעלו, ע"ש. (ועי' בשו"ת אדרת תפארת ח"ד עמ' לט). וראה לשון התרגום (בראשית ט, יד) ותתחמי קשתא ביממא עד לא יטמע שמשא בעננא, וכן לשון התוספות (ר"ה כד ע"א) דאין קשת אלא ביום, והעיר בזה בהשמות שבריש ס' פסקי תשובה פיוטרקובסקי, ע"ש. וצ"ל דהיינו על

וסמיכת המנהג דלא עדיף ממצות עשה שהזמן גרמין⁵ עכ"פ לדין שמכניסות עצמן לעשות וסומכות על תוספות⁶ אפי' לברך וכו', כ"ש בברכת צרכי עולם דמוכח בגמרא להדיא דשפיר מברכו וכו', עש"ב. ועיין לעט"ר מורינו הרב נר"ו בספרו הבהיר עתרת החיים (סימן כח אות ח), ודו"ק:

הרואה חמה בתקופתה והוא מב"ח שנה לב"ח שנה וכו' כשוראה אותה ביום ד' בבקר אומר ברוך עושה בראשית⁷. הנה צדיני צרכה זו, הלא כתבתי צה"ק פתח הדציר חלק ג' סימן זה. והשתא הכא שנת המרכ"ט אס ירצה ה' אהנו עתידים לנרץ צרכה זו צה"ה ציוס ד' כ"ו ניסן, ועל כן ראינו לחזור על למודי מלוא צעידנה, צפרטי דין זה לדעת לעשות.

א. הנה אס נשים חייבות צצרכה זו. צה"ק הנזכר (אות ד) כתבתי משס הרצ נוהג כללן יוסף והרצ מאורי אור אשכנזי ז"ל, לחייב

לנשים צצרכה זו, וליינתי דצרי עט"ר מוה"ר הגדול ז"ל צספר עתרת החיים (סימן כח אות ח), דשס ג"כ כתב דרלוי להחמיר ולחייב לנשים צצרכה זו, ע"ש. ועמה ראינו להגאון הרצ חתס סופר ז"ל חל"ח (סימן נו) שכתב צסוף התשובה וז"ל, וצאמת לא ידעתי מה טעם לא נהגו נשים לנרץ צרכה זו ג"כ, ולא שייך הכא טעם שכתבו צצרכת הירח דנשים גורמות מיעוט הירח, וזה לא שייך הכא, ומ"מ מאי דנהוג נהוג ומאי דלא נהוג לא נהוג, הצו דלא לוסף עלה, ועדיין צ"ע, עכ"ל. הרי שגס הו"א ז"ל דעתו לחייב לנשים, אלא דכיון דלא נהגו הנשים לנרץ שצקינהו אמנהגייהו. וטעמו נראה דכיון דאפילו צזכרים כתב שס לעיל מזה דאיכא אחרי דלא נהגי לנרץ, ונצאר זה לקמן צאות שאחר זה צס"ד, ולהכי כי אחינ לחיובי נשים, כתב הצו דלא לוסף עלה, דמקומות שנהגו האנשים לנרץ מסיגי צהכי, ולא נחייב ג"כ לנשים. ומדצרינו יש ללמוד להני נשי דידן דלא נהוג לנרץ שצקינן להו אמנהגייהו⁸:

[השטחות חלק ד]

ציוני הדביר

בנו של המהר"ם חלאווה (שנדפסה בסו"ס שיטת הקדמונים עמ"ס בב"ק, ובספרו אמרי שפר עה"ת עמ' תג) שהסביר ד' הרמב"ן (קדושין לג ע"ב) דחייב נשים בספה"ע (ותמה ע"ז בשו"ת דברי מלכאל ח"ג סי' ה ועוד), דהוא משום דספה"ע הוא מ"ע שאין הו"ג, דספה"ע אין גורם לו הזמן אלא המעשה דהיינו הקרבת העומר, ואע"פ שהעומר תלוי בזמן מ"מ המספר אינו תלוי אלא במעשה ההקרבה ולא הו"ג, הא למא זה דומה, לנשים חייבות בבהמ"ו והרי שבת שהזמן גורם לאכילתו דאסור להתענות וכו', ע"ש. שו"ר שכבר העירו מזה בשו"ת דברי שלום מזרחי (ח"ד עמ' קכח) ובשו"ת חמדת אברהם דיין (ח"ב סי' יא). וראה בנטעי גבריאל (פסח ח"ג עמ' קמג) מה שהעיר בדברי המהר"י חלאוה.

6. ראה תוספות עירובין (צו ע"ב), ר"ה (לג ע"א ד"ה הא), חגיגה (טז ע"ב ד"ה לעשות), קדושין (לא ע"א ד"ה דלא).

7. אף שבגמ' ברכות (נט ע"ב) הנוסח כן, וכ"ה ברוב הראשונים, מ"מ העיקר כהנוסח עושה 'מעשה' בראשית, כמ"ש במחבר"ר (ס"ק יב) שכתב דט"ס בש"ע או קיצור לשון, וצ"ל, עושה 'מעשה' בראשית. וכ"כ בספר פרי האדמה (ח"ד ג ע"ב), ובמאמר (סוף חלק ב), ובאדני פז (דף יז ע"ג) ובכה"ח (אות טו"ב), ועוד. ומחודשת הכרעת העצי ברושים מוילנא (סי' ס ד"ה ואמנם) שכתב שכדי לצאת י"ח כל הדעות ראוי לומר תחילה 'עושה בראשית', ותיכף ומיד אח"כ לומר 'עושה מעשה בראשית', ע"ש. והעיקר כהאחרונים הנ"ל, וכן המנהג.

8. בליקוטי סופר (דף לא ע"ב) הביא דמאחר דעיקר מצוה זו נתיסדה ברוב עם (ראה בשו"ת משאת בנימין ר"ס קא, ובשו"ת דבר משה סי' יח, ובשו"ת חת"ס סי' נו, ובכה"ח אות יג. ודנו באחר' כשחל זמן הברכת החמה בע"פ כשנת תשס"ט, שהזמן דחוק ויש חשש מכשול חמץ, ע"י ביורר הלכה סי' רכט סק"ט מ"ש בזה), וכיון דכל כבודה בת מלך פנימה, אין מהמידה שיאספו נשים ברחובות קריה, רק נכון שיברכו בבית דרך החלון, אף דבקידוש לבנה אין לעשות כן, בברכת החמה דכתבו האחר' דגם כשמכוסה בעננים חייב לברך, ממילא גם בבית דרך החלון מותר לברך, ע"ש. וכיו"ב כתבו בשו"ת חבלים בנעימים (ח"ג סי' ח) ובשו"ת אפרקטא דעניא (ח"א סו"ס כב), ובשו"ת שיח יצחק וייס (סי' קיא), ובשו"ת שלמת חיים (סי' רנט), דהנשים לא נהגו בברכת החמה משום צניעות, ע"ש. ומ"מ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סו"ס לד) כתב כהוראת המהר"ל דיסקין שנשים יברכו ברכת החמה, רק ציוה שיעשו הכל בצניעות, ע"ש. וכן פסק בשו"ת דברי ישראל וועליך (ח"א סו"ס קי), ע"ש. וראה מ"ש בזה בשו"ת ברכת ר"ש שפירא (עמ' צד). אמנם הנה מרן החו"א בברכת החמה בשנת תשי"ג הורה שנשים יברכו ברכת החמה, אולם אח"כ שמע מדברי החת"ס שמסתפק בזה, ושוב לא רצה להורות בזה, ראה ארחות רבנו (ח"א עמ' צה), ובמ"ש הגר"ח קנייבסקי שליט"א בהנהגות החו"א בסו"ס ברכת החמה (עמ' נד). וע"ע בס' חשוקי חמד (ברכות עמ' שסט). ולכן נראה שהנכון לכתחילה לנהוג כמ"ש בבן איש חי (פ' עקב הלכה יט) שהנשים יכונו לצאת י"ח הברכה מהאנשים, ע"ש. ובפרט למ"ש בהליכות שלמה להגרש"ז אויערבאך זצ"ל (חדש ניסן הלכה

בנשים שלא יברכו על מעשהז"ג וכו', וע"ע בהג' יעב"ץ (ברכות יד ע"א, עירובין צו ע"ב), א"כ פשיט טובא שלא יברכו ברכת החמה, עכ"ד. ונסתרים דבריו מעדותו של המהר"י מילר שהחכם צבי בעצמו ציוה את זוגתו שתברך ברכת החמה. אלא דלכאורה הוו תרי עדויות מהחכ"צ דסתרי אהדרי. ולמיימר דסבר החכ"צ כמ"ש המהר"י נבארו בס' פני מבין (י' סוע"א) דהיכא שהברכה היא עצמה המצוה גם החולקים על ר"ת יודו שיכולות לברך. אינו נראה, דביבי"א (ח"ה סי' לו אות ב) שדי נרגא בסברת הפני מבין, משום דנסתר ממ"ש במג"א (ס"ס רצו), ע"ש.

ולכן נראה ליישב דסבר החכ"צ דברכת החמה לא הויא בכלל מ"ע שהז"ג, וכסברת הטורי אבן שהבאנו בהערה לקמן. אלא שדוחק לומר בדעתו סברא מחודשת שלא נזכרה בדבריו. ולכאורה היותר נראה ליישב שיטת החכ"צ דסבר דבמצוות שאין בהם 'וצוננו' יכולות נשים לברך, וכמ"ש הגרש"ז אויערבאך זצ"ל במכתב המובא ביבי"א (ח"ט סי' יא), ע"ש.

וכעת ראינו שבשו"ת דברי יציב בסימן שאחריו העירו להרב שם ממ"ש בנוהג כצאן יוסף שהחכ"צ הודה לדבריו. ויישב שם הרב שהחכ"צ רק הודה לדבריו שלטעם השל"ה שבקידוש לבנה אין מברכות, בקידוש החמה דל"ש האי טעמא שפיר מברכות, אבל להחכ"צ גופיה דאין לנשים לברך על מ"ע שהז"ג, ה"נ בברכת החמה שלא יברכו, עכ"ד. ואחמה"ר להמבואר בדברי המהר"י מילר שהחכ"צ בעצמו ציוה לזוגתו הרבנית לברך, א"כ מוכח דלא כהדברי יציב. ועצ"ל כדיישבנו לעיל שיטת החכ"צ.

5. מפורסמת סברת הטורי אבן (מגילה כ ע"ב) דלא מקרי מצות עשה שהז"ג אלא מצוה שאינה נוהגת בכל זמן מצד עצם המצוה, אבל כגון בכורים שמחנכה ואילך אינו זמן הבאה מפני שאינם מצוים על פני השדה, ואילו היו מצויים עוד על פני השדה היו הימים בני הבאת בכורים, לא חשיב מעשהז"ג. ע"ש. והובא בתורעק"א למשניות בכורים (פ"א מ"ה), וע"ע כע"ז בחי' רעק"א לקדושין (לו ע"א תוד"ה הקבלות). וה"נ י"ל גבי ברכת החמה. וכ"ה בשו"ת מהר"ל דסקין (קונט"א סימן ה אות כו) שנשים חייבות בברכת החמה שאין המניעה מצד הזמן, אלא שלא נמצאת החמה במקומה אלא בעת ההיא מכ"ח שנה לכ"ח שנה, ועוד שברכת עושה מעשה בראשית היא ברכה כללית ונוהגת תדיר על הים הגדול ועל הברקים וכו', ע"ש. וכן הביאו בס' ליקוטי סופר (דף לא ע"ד) ובס' ילקוט הגרשוני (סי' תכו אות א) בשם ספר בוקר יורה (קונט' שערי מזרח פ"ז).

ובעיקר סברת הטורי אבן הנ"ל, ראה בחכמת שלמה (סי' תכו על מג"א סק"א) ובשו"ת האלף לך שלמה (סי' קצג) ובחתן סופר (ח"א עמ' קי הערה ג), ובשו"ת יד יצחק (ח"ב סימן סה), ובדברי יחזקאל (סי' מה אות ד), ובהר צבי אור"ח (סו"ס קיח), ובקונטרסי השעורים גוסטמאן (קדושין שעור יט אות ב), ובמשמרת חיים שיינברג (ח"א ברכות אות ז, ספה"ע אות א. ח"ג מילה אות ב), ובשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' שכז), ובשו"ת באר שרים (חלק ה סי' ל), ובשו"ת ברכת יהודה ברכה (ח"א סי' יב), ובקונט' ווי העמודים שבסו"ס עמודי שש טופיק (עמ' כז), ועוד.

ותנא דמסייעא ליה להטורי אבן בסברא זו, בתשובת ה"ר יהודה חלאוה

ה. האבל חייב לברך ברכה זו אפי' כשחל בחול. מורינו הרב נר"ו שם [עמרת החיים סימן כח אות ח]. ועיין שם שאסף וקבץ כמה דינים בזה מספרן של צדיקים ז"ל.

ועיין מה שכתב מרן החבי"ב ז"ל בשיירי כנה"ג [סי' רכט אות ב] בדמקומו לא נהגו לברך ברכת החמה, עיין להרב הגדול מוהר"ד פארדו ז"ל בחסדי דוד פרק (ה') [ו' הלכה י] דברכות שנתן טעם למנהג עפ"י סברת ר' יהודה שם בתוספתא [פ"ו הלכה י] דאמר המברך על החמה הרי זה דרך אחרת, ר"ל אפיקורוסות. ואפשר דנקטו כוותיה. וע"ש עוד. וראה זה חדש מ"ש הרב י' יוחאי ז"ל בשער הז' דף קמ"א ע"א [מענה קלב, סי' רפא על מג"א סק"ה] דהגאון מוהר"ל מפראג ז"ל היה מברך ברכה זו בלא שם ומלכות, לפי שבערוך (ערך חמה) כתב ב' פירושים, ולפירוש הב' אשתמיט מאמר אביי, דנראה דברכה זו נתקנה אחר חתימת התלמוד, ומשו"ה אין לברך בשם ומלכות. ולא שייך הכא למימר פוק חזי מאי עמא דבר, כיון דלא הוי מלתא דנהיג בכל יומא, וכמ"ש התוספות בברכות דף ב"ך ע"ב [ד"ה ונחזי], ע"ש:

ב. לענין אי גברי צעו צרכי צשם ומלכות או לא. עיין לעט"ר מוה"ר ז"ל בספר עמרת החיים שם (אות ג), הביא לנו להקט הפוסקים ראשונים ואחרונים ז"ל דעבדו עובדא צנפשייהו לצרך צשם ומלכות, ואנא נפשיא כתצית צסה"ק הנזכר (אות ג) וז"ל, וראה זה חדש מה שכתב הרב זן יוחאי ז"ל דהגאון מהר"ל מפראג היה מצרך ברכה זו צלי שם ומלכות, מפני שחשש לפירוש שני של הערוך, ע"ש. וכונתי לומר, דהגם דמנן ז"ל צצ"י סימן זה [אות ג] הביא דברי ההגהות מיימוניות ז"ל [הל' ברכות פ"י אות ע] שהביא צ' פירושי הערוך, (שצסי') [שצפירוש] הצ' כתב דאין לצרך ברכה זו אלא כשהיו ג' ימים העולם מעונן ולא נראית החמה כלל, דזמן שחזרת השמש יצרכו ברכה זו, אבל בזמן אחר לא. ומרן החבי"ב ז"ל בשיירי כנסת הגדולה [הגה"ט אות ג] נתן טעם למנהג הנמנעים לצרך ברכה זו לגמרי, מכח שחששו לפירוש הצ' של הערוך, וכבר רבני האחרונים ז"ל הצאים אחריו חלקו עליו שאין לחוש כלל לאותו הפירוש, והעיקר לצרך צשם ומלכות כצצרת כל גדולי הפוסקים ז"ל אשר בית ישראל נכון עליהם. צאופן דפלוגמיהו מן הקצה אל הקצה, אבל לעשות פשרה צדבר, דמכח פירוש צ' של הערוך יצרך צלא שם ומלכות, זה צצר חדש שחידשו הרב מוהר"ל מפראג, שהכריח כן מדעתו הרחצה לצאת ידי ספק, ומ"מ אין צדידן נקטינן כשיטת כל הפוסקים לצרך צשם ומלכות.

ובן ראיתי עתה להרב חתם סופר ז"ל שם שעמד ע"ז, והביא דברי הערוך ז"ל לפרש דכשהמאורות מכוסים ג' ימים צעננים לכשתפזרו העננים יצרכו, והביא דברי הגמ"י והביאו מרן ז"ל צצ"י, ולדידו אין מקום לקידוש החמה הזאת שאנו נוהגים, ונתקשה

ממירתם אצ"י [ברכות נט ע"ב] דקאמר כל כ"ח שנין, ודוחק לומר שלא היו גורסין כן צש"ס, ומירץ דקשיא ליה קושית הרב משאת צנימין ז"ל (סימן קא) וכן הקשה מרן החבי"ב ז"ל צשיירי כנסת הגדולה [שם], דחשבון זה דאצ"י הוא לתקופת מר שמואל וכו', ואין קי"ל כרצ אלא שכל י"ט שנה נשלם המחזור, וס"ל להמפרשים צצרימא דהרואה חמה צתקופתה הלכתא היא, ואצ"י דהוא ס"ל כשמואל מפרש לה עפ"י סצרת שמואל, אבל לדידן דקי"ל כרצ אלא אין מקום לפירוש זה כלל, דממה נפשך צכל י"ט שנה שמשמשין כאחד לא יהיה זה צתחילת ליל ד', וצכל כ"ח שנה אין כאן תקופה, וכצז דיצוב זה נכון לשיטתם. והקשה על הרמב"ם ז"ל צצפרק י' מצרכות (הלכה יח) פסק הך דאצ"י, וצהלכות קידוש החדש [פ"י ה"ו] פסק כרצ אלא, ומ"מ לענין דינא כתב צכיון דנהוג עלמא לצרך עפ"י הגאונים הנזכרים, וגם הר"ף ז"ל מיימי להא דאצ"י צפשיטות, והרמב"ם [הל' ברכות פ"י ה"ח], והרא"ש [ברכות פ"ט סימן יד], והטור ז"ל פסקו כן, וקצעו להלכה מרן ז"ל צצו"ע, ממנו אין לזוז, ע"ש. ולומר דצעי צרכי צשם ומלכות, וזה מסכים למנהג צצמקומינו כשיטת כל הפוסקים הנזכרים ז"ל לצרך צשם ומלכות.

ואל תתמה על הצפץ, שהרי מרן החבי"ב ז"ל [שיירי כנה"ג אות ג] כתב צצמקומו לא נהגו לצרך ברכה זו, ע"ש. ואתריה דמר היה עירנו אומיר יע"א וקושט"א יע"א, וכמ"ש ה"ה חיד"א ז"ל צמחויק ברכה [אות י] משמו, צצאומיר וקושטאנדינ"א לא נהגו לצרך, וכפ"י אין צני אומיר היה ראוי לנו שלא לצרך ברכה זו כלל. אין זו תמיהא, דמאותו זמן ואילך אשתני מנהגא, וצדורות שאחר מרן החבי"ב ז"ל נהוג צאתרין עפ"י הוראת רבני אלפיין ז"ל לצרך ברכה זו צשם ומלכות, כאשר העד העיד צנו האיש אדוני הארץ הלזו מורינו הרב עמרת החיים ז"ל שם. וחורני שכן עשינו מעשה צצנת התר"א לצרך צשופי, הרי שנשתנה המנהג מזמן מרן החבי"ב ז"ל לזמנינו. וכיוצא לזה ראינו שינוי מנהג צאמירת ברכה זו שכתב הרב עיקרי הד"ט ז"ל תאז"ח (סימן י אות לא) צצאיטלייא אשתני מנהגא, דמעיקרא צזמן מהר"י מינץ והרמ"ע ז"ל נהגו לצרך, וצוב אח"י צזמן הרב גור אריה ז"ל⁹ לא נהגו לצרך, ע"ש. ולדידן צאתרין הוי איפכא, דמעיקרא הוו נהגי שלא לצרך, וצוב חזרו לנהוג לצרך צשם ומלכות דלאמרן¹⁰. והן עתה צעת ההדפסה האיר וצרת ספר הצהיר יפה ללצ לרחימו דנפשיין ונהירו דעיניין רצ יצחק נר"ו מר צריה דצינא ז"ל, וראיתי לו שם [ח"א סי' רכט אות ג] שגם הוא נרגש מדברי מרן החבי"ב ז"ל הללו, וכתב דכתיצנא דאשתני מנהגא דכתב מוה"ר מר אצ"י ז"ל, והוסיף להביא ג"כ דברי הרב הגדול כמהרד"ח ז"ל צצפר ישרי לצ (דף צ ריש ע"ג) שגם הוא העיד על המנהג דהשתא, והביא לדוגמא מתקיעת שופר צמוסף דלחש דק"ק פורטוגאל צזמן מרן החבי"ב לדישתא, דשמע מינה כי כן יקרה שינוי מנהג צזמן לזמן, ועיין שם צהשמטות סימן זה [חלק י"ש לצ צסוף יפה ללצ ח"א]:

[השמות חלק ד]

צינוי הדביר

חיים (סי' רכט אות ד). וכן מנהג ירושלים כמ"ש בס' פרי האדמה (ח"ד ג ע"ב), ובספר שער המפקד (אר"ח אות ח) ובספר שמח נפש גאגין (ערך חמה). ובעטרת זקנים העיד שכן מנהג כל קהילות ישראל והובא במחבר"ר (אות י). ובס' טוב עין (סי' יח אות ג) כתב החיד"א שכן המנהג בארץ הצבי ובחלק מערי תורקיא, ובערי אשכנז ופולניה, ע"ש. ובעיקר דברי הערוך שהביא בשכנה"ג, ראה בשו"ת זרע אמת (ח"ג סו"ס כד), ובשו"ת דבר משה אמאיריליו (סי' יח), ובאדני פז (דף יז ע"ב), ובס'

1. דברכת החמה נכנס בגדר מעשהז"ג, מכיון דאינו ניכר מצד הטבע והמציאות, אלא על החשבון המסור ביד חז"ל לחלוקת זמני השנה, ע"ש. דנראה דאתא למימר דאינו נכנס בגדר שחידש הטורי אבן הני"ל. וא"כ נראה דהכי עדיף טפי לנשים לשמוע הברכה מהאנשים. 9. הוא מהר"ר גור אריה ב"ר בנימין פנצי מרבני מנטובה. וראה שם הגדולים (מע' מ אות קא), ובשד"ח (אס"ד סי' יוהכ"פ תכח ע"ג). 10. וכ"כ הג"ר חיים פלאגי בשו"ת חקקי לב (דף קיט ע"ג), וברוח

[ברכות מג ע"ג ד"ה הרוחה], והוא לעולם כליל ד' למחר צבקר כשרואה מצבך עושה בראשית, עכ"ל. משמע דוקא כשרואה החמה, דאי לא חימא הכי הול"ל למחר צבקר. ונ"ל דאם אין רשומה נכרת צעדים לא יצרכו כלל אפילו בלא שם ומלכות, ע"ש. [עכ"ל החת"ס]. הרי דהרב ז"ל דייק מלשון הש"ס והפוסקים ז"ל, דאין לצבך אלא על ראית החמה ממשי, ואם אינה נראית כלל לא יצבך אפילו בלא שם ומלכות¹².

והן אמת דמאי דדייק מלשון הרמב"ם ז"ל מדלל אמר סתמא ציוס ד' צבקר כשיאיר היום, אחר המחילה רבה לאו דיוקא הוא, דאי היה אמר כשיאיר היום היה משמע דמקף אחר שהאיר היום יצבך, הגם דעדיין לא הנך החמה, וזה לא אפשר כלל. וכן ראיתי להרב שמן המאור ז"ל בסימן זה על מ"ש הרב מג"א ז"ל (ס"ק ה) צבקר משמע מיד בהנך החמה, וזו לשונו, אבל קודם הנך ודאי אין שייך לצבך, ולהכי דקדק הרמב"ם וכתב כשרואה אותה ולא אמר סתמא ציוס ד' צבקר יצבך, אלא ודאי דוקא כשרואה אותה דהיינו בהנך החמה, ע"כ. מתבאר מדבריו דדיוקן של הרמב"ם ז"ל אמת לאפוקי שלא יקדים לצבך קודם הנך החמה, ואה"נ שאם הוא זמן הנך החמה יש לדחות לדחות דיצבך הגם שהוא מעונן, ומ"ש כשרואה אותה, דיצר בהוה, דעל הרוז אינו מעונן, ואכתי אפשר דאפי"ר אירע שהוא מעונן לא ימנע מלצבך. אך מ"מ הדין דין אמת, מדלל כתב הרמב"ם צהגיע זמן הנך החמה צבקר מצבך, דלא היה משמע דהכל תלוי בזמן, והגם דלא חזי ליה מחמת כיסוי העננים מצבך, ולא כתב כן אלא כשרואה אותה, שמע מינה דהצרכה חלי צראיה. אלא שדבריו הם הפך ממש מדברי הרב פנים מאירות ז"ל הנזכר, דס"ל דמדינא כשהוא מעונן יכול לצבך בשם ומלכות, ועל דהיותו טוב יצבך בלא שם ומלכות, כמ"ש ה"ה חיד"א ז"ל בצרכי יוסף [אות ג] משמו, ואילו הוא ז"ל מסיק דאם כסו הענן אין לצבך אפי"ר בלא שם ומלכות, וקשה עליו מדקדוק לשון הרמב"ם ז"ל הנזכר.

וישור"ר להרב צית עוצד ז"ל בחידושי או"ח כת"י, שהציא דהרב זרע אמת ז"ל ח"ג (או"ח סימן נד) דחה דברי הרב פנים מאירות ז"ל, והוכיח דמדינא אין לצבך בשם ומלכות כשהוא מעונן, ע"ש. באופן דהרב שערי תשובה ז"ל בסימן דר"ך קאי כסדרת הרב חתם סופר ז"ל, שלא לצבך על הידיעה אלא על הראיה ממשי. וכן נראה דעת הגאון הרב נודע ציהודה ז"ל בספר דגול מרצבה, הציא דבריו הרב שערי תשובה ז"ל [ס"י רכט אות ג] שכתב וז"ל, וכן עשיתי הלכה למעשה בשנת התקמ"ה שלא זרחה השמש עד שעה אחת

ג. אם היה מעונן בשעת הנך החמה, כתב הרב פנים מאירות ז"ל (ח"צ סימן נח) דיש ללמד דהגם שמכסים העננים גוף השמש ואינו נראה, יש לצבך אף בשם ומלכות, כיון דעיקר הצרכה היינו על שזכינו לראות שהוא הנקודה הראשונה כמו בשעה שנחלו המאורות בשעת ימי בראשית, ושמשה אכולי עלמא נייחא, ואעפ"י שהעננים מכסים אותו אנו יודעין שהוא צנקה הראשונה, וראוי לצבך צבקר, וכן אירע בניסן חפ"ט והוריתי לצבך עכ"פ בלא שם ומלכות, וסמכתי על הראצ"ד ז"ל [השגות על המאור ברכות מד ע"א אות ג] דס"ל דכל הצרכות דפרק הרוחה הם בלא שם ומלכות, אבל לדינא נ"ל לצבך אף בשם ומלכות¹¹, ע"כ.

ודבריו אלה הציאם הרב שערי תשובה ז"ל (ס"ק ג), וכתב צב' חלאי לצנה וז"ל, וקצת יש להציא ראיה לזה ממ"ש לעיל סימן רכ"ד [שערי תשובה אות ה] בשם מוהר"א יצחקי ז"ל [הו"ד בצרכי אות ג] במלך שבא בספינה, ע"ש, עכ"ל. ויש להרגיש עליו קצת, אחר המחילה רבה, שהרי איהו ז"ל גופיה שם בסימן דר"ך אחר שהציא דינו של הרב כמשהר"א יצחקי ז"ל הנזכר, כתב, ונראה דדוקא בראיה זו על המלך הדין כן, כיון שעיקר הצרכה שחלק מכבודו, וכן משמע מעובדא דרב ששת [ברכות נח ע"א], אבל אין ללמוד מזה לשאר ברכות שמצבך על הראיה ולא על הידיעה, ע"כ. הרי להדיא דמני"ר ז"ל סבירא ליה דבשאר ברכות הראיה אינו מצבך על הידיעה אלא על הראיה, דשאני ברכת המלך ולא ילפינן מינה, והיכי מייחיתן הכא ראיה מדין המלך בספינה, אדרבא היה לו להקשות עליו דבשאר ברכות הראיה לא סגי בידיעה וצעי ראיה ודאית. ומה גם דעיקר דינו של הרב מוהר"א יצחקי אינו מוסכם, עיין מה שכתבתי אני הדל בשה"ק פתח הדביר חלק ב' (סימן דר"ך אות ח) צס"ד.

באופן דלפי דברי הרב שערי תשובה ז"ל בסימן דר"ך צראיה הלוא דחמה בתקופתה, אין לצבך על הידיעה ידיעין ביה ודאי שהיא צנקה ראשונה, אלא צראיה בחוש הראות דוקא. וכן ראיתי להרב חתם סופר ז"ל (חאו"ח סימן נו) שכתב שאמרו לו בשם ח"ח אחד שאפילו אם לא תראה החמה בשעת קידוש החמה יש לצבך ברכה זו, והוא ז"ל כתב שאין דעתו מסכמת לזה כלל, דאם לא תראה כלל אין נראה לצבך על אור היום, אע"ג דיומא דעינא כולא שמשא, מ"מ אין לצבך אלא כלשון הש"ס הרוחה חמה בתקופתה, והרמב"ם ז"ל (פ"י מהל' ברכות ה"ח) הרוחה חמה ציוס תקופה של ניסן וכו', כשרואה אותה ציוס ד' צבקר וכו', מדחור וכתב כשרואה אותה ציוס ד', ולא אמר סתמא ציוס ד' צבקר כשיאיר היום יצבך, על כרחך דוקא כשרואה אותה צבקר. וכן הוא לשון רבינו יונה פרק הרוחה

צינוני הדביר

של ישראל תורה הוא שנהגו לברך, ע"ש. וע"ע במאמר מרדכי (סוף חלק ב, דף שלב ע"ד) שחילק בין ברכת הלבנה שצריך שיאותו לאורה קודם ברכה, לברכת החמה וכו', ושלכן אפילו אינו רואה גוף החמה אלא מקום זריחתה שמתפשט בו יש לברך, ושכן מצא בפנים מאירות, ע"ש. וגם בשו"ת אמר שמואל (סימן א) כתב שדברי הפנים מאירות טובים ונכוחים, ושוב הביא דברי החת"ס שחלק, ע"ש.

12. בתשובת כתב סופר (ס"י לד ד"ה ומ"ש עוד) מיייתי לדברי הדג"מ והחת"ס. ואחר שהביא ד' הפנים מאירות כתב, שדוחק לומר שלשון הרוחה לאו דוקא. אבל י"ל דנקט לרבותא, שגם כשרואה הנך החמה אע"פ שעדיין אין השמש בגבורתו ואינו נהנה עדיין ממנה כ"כ, מ"מ מברך, וכ"ש שיוכל לברך אחר כך כשמאירה לארץ ונהנים ממנה, הגם שנתכסית ואינו רואה אותה וכו', וכתב שלפ"ז יש פנים להלכה מסבירות יש לדברי הפנים מאירות.

שמלת בנימין האמבורג (נחלת בנימין דף קלב ע"ב), ובשו"ת עצי ברושים מוילנא (ס"י ס) ובשו"ת הרב"ז שפראן (ס"י לב אות ג).

11. הג"ר ר' אברהם בנימין וואלף האמבורג בספר שמלת בנימין (נחלת בנימין דף קלב ע"ד) העיד שכשהיה קטן במעמד קדוש החמה בשנת תקמ"ה, והשמים היו מלאים עננים מחמת השלג שנפל, ולא נראית החמה, והגאון מהר"ה יאנוב ובית דינו פסקו לברך בשם ומלכות. וכן עשה מעשה מו"ר הגדול בשנת התקע"ג. וכן הזקנים שהיו בעיירות אחרות במקומות אחרים בזמן הנ"ל, העידו שהרבנים עם הבי"ד והלומדים במקומות ההם היו מברכים הברכה אע"ג שהחמה לא זרחה כלל. ובסוף דבריו הביא דברי הפנים מאירות הנ"ל, וכתב, שאף על פי שמדברי הדגול מרצבה (סימן רכט) נראה שאם לא נראית החמה אינו מברך, אינו מוכרח כ"כ, שיי"ל שעדיף יותר להמתין עד קרוב לחצות שמא תזרח השמש ויברכו בלי שום פקפוק, ואפילו אם כוונת הדג"מ כפשוטו שאין לברך אם החמה מכוסה, אני אומר מנהגם

זנו ז"ל שכתב דלא ידק שם זכרה אלא כשיש זה שם ומלכות, ע"ש. והוא הדין הכא. וכן משמע מהראיות שהביא מהש"ס והפוסקים ז"ל דדייקי למימר הרואה חמה, לומר שאם מכוסה לגמרי לא יצרך, מינה שמעינן דאם נראית רשם חמה שפיר דמי לצרך בשם ומלכות, דהרואה חמה בתקופתה קרינן זיה. ואין ספק דהרב פנים מאירות ז"ל מודה בזה, במכל שכן ממה שכתב להחיר לצרך מן הדין אפי' שאינה נראית כלל כנוכר, ופשוט. ובסברא זו קאי גם הרב מוהר"ר רפאל מילדולה ז"ל בקונטרס הנזכר [בקר יומט], שכתב ח"ל, ואין ספק דאם אין הענינים עצים באופן שגוף החמה ניכרת מקום עמידתה, הגם שיהיה צמלאות דלצרכת הלצנה מחמירין צכהאי גוונא שלא לצרך, שאני הכא דאין הדבר תלוי בראית אור החמה, אלא בראית אורו מקום בעלמא שהיא עומדת באותה שעה, עיין שם דשקיל וטרי החס עם הרב מוהר"ר ע' בן נאיים ז"ל. הרי שגם הרב ז"ל ס"ל הכי בפשיטות¹⁴:

[השמוטות חלק ד]

ה. ואם מכוסה צענינים ועיניו הרואות שזמן מועט עוזרים, ימתינו לצרך. בקונטרס הנזכר שם:

[השמוטות חלק ד]

ו. סומא אם יצרך זכרה זו. ה"ה חיד"א ז"ל במחזיק זכרה [אות ו] כתב דלא יצרך כמ"ש מוהרי"ק ש ז"ל [הגהות סימן מכן] גבי זכרה הלצנה, וכ"מ מדברי הרד"א ז"ל [חלק א] סימן שמ"א, והגם דמוהרש"ל [שו"ת סימן עו] ודעימיה ז"ל ס"ל דסומא מצרך זכרה הלצנה, מ"מ הו' ספק זכרות, וכל שכן שיש ז' לומר דהכא גם מוהרש"ל ודעימיה יודו דהזכרה זו אינה מפורשת על החמה כמו זכרה הלצנה, דדוקא גבי זכרה הלצנה סברי מוהרש"ל וסיעתו דדמיא ליוצר המאורות, ומה גם דלעיקרא יש מקומות שנהגו שאין מצרכים זכרה זו, ע"ש. וכ"כ מוהר"ר ז"ל שם בעתרת החיים (אות ה) דסומא לא יצרכנה.

אמנם ראיתי להרב בית עוזב ז"ל בחידושו על או"ח כ"י סימן זה, שהביא מה שכתב ה"ה מוהר"ר ז"ל בספר זרע אמת ח"ג (או"ח סימן נד) דסומא מצרך זכרה זו, ובסברת רש"ל ז"ל בתשובות (סימן עו) גבי זכרה הלצנה, דהגם דהרב דבר שמואל ז"ל (סימן רמז) כתב דיש לגמגם על ראיותיו, מ"מ כל האחרונים סמכו על תשובה זו והביאוהו בלי חולק בסימן תכ"ו, הלא המה הרב נסנת הגדולה [סי' מכו הגה"ע], והרב מג"א ז"ל [ריש הסימן], והרב אליה רבה ז"ל [סי' קז], ע"ש. והרב פרי חדש ז"ל [סי' א] כתב דכן הוא העיקר, ודלא כמוהרי"ק ש ז"ל דפליג, ע"ש. ואין זה דומה לדינא דלעיל דכשהחמה מכוסה צענינים דאינו מצרך, דהתם אינה נראית לשום אדם, אבל כשהיא נראית לאחרים, אע"ג דהוא סומא הרי הוא נהנה ע"י אחרים, כמ"ש זיו"ר אור דגם הסומא מצרך [מגילה נד ע"א, ש"ע סי' סט ס"ב]. ותדע, דאל"כ דברי האחרונים ז"ל הנזכרים

קודם חלות, וזכרתי בשם ומלכות, ע"כ. הרי דס"ל דאין לצרך כשהוא מעונן. וכ"כ עט"ר מוה"ר ז"ל בספר עתרת החיים (סימן כח אות ו) משם הרב חסד לאלפים ז"ל [סעיף כט] דאם הענן מכסה השמש מצרך בלא שם ומלכות¹³.

אמנם בקונטרס קטן זה שמו בקר יומט, מיוסד על זכרה החמה ודיניה להרב כמוהר"ר דוד מילדולה ז"ל מ"ך צעיר לונדון יע"א, שדפס בשנת התר"א, שהביא [עמ' י ד"ה אם הענינים] דברי הרב פנים מאירות ז"ל הנו' שכתב דעל ז' היותר טוב בלא שם ומלכות, וכתב עליו זה לשונו, ולפי מ"ש אצלי צענין זה, לפק"ד נראה דאם בצקר מכוסה צענינים עדיף טפי לצרך באותה שעה מלהמתין לצרך עד חלות שמה יתפזרו הענינים וכו', ע"ש. הנה דהוא ז"ל מורה וצא לצרך בצקר אפי' מעונן ולא להמתין, וסתמא משמע אפי' בשם ומלכות, באופן דקאי בפלוגתא.

ולפק"ד נראה נכון כהכרעת ופשרת הרב שערי תשובה ז"ל, דהרואה לסמוך ולצרך בשם ומלכות ימתין עד חלות, ואין לצרך בצקר בלא שם ומלכות, דיש לחוש דלהראב"ד יצא בזה, ושז' אם יצא לצרך כשיתפזרו הענינים הו"ל זכרה לצטלה, משא"כ אם אינו מצרך בצקר כלל, שפיר מצרך אח"כ בשם ומלכות כמו שאר זכרות וכו'. ומי שחושש להרב מג"א ז"ל [סי' א], כשמגיע סמוך לג' שעות על היום ועדיין הוא מכוסה צענינים, יש לו לצרך אף בלא שם ומלכות, וכמ"ש הרב פנים מאירות ז"ל וכו', ע"ש. וכ"כ הרב חתם סופר ז"ל שם בתשובה הנזכרת, אחר שכתב דכשהוא מעונן הרבה דאין לו לצרך אפי' בלא שם ומלכות, כתב ח"ל, ואם יאחר דבר עד אחר ג' שעות וזמניות על היום, יצרכו בלא שם ומלכות, כן הורה הזקן בפרי מגדים ז"ל [חלק א"א סי' ק ה] לחוש לדעת הרב מלבושי יו"ט ז"ל [סי' א] שהביא הרב אליה רבה [סי' ב], וכן נכון, אבל אחר זה לא יצרכו, ע"ש. וזה מסכים לדברי הגאון הרב דגול מרצבה ז"ל דאין לצרך כשהוא מעונן כשיש שהות. וטוב להמתין עד סוף הזמן לכל מר כדאית ליה, אלא דלהרב ז"ל אחרת ליה בזההוא יומא דקרוז לסוף הומן נתפזרו הענינים וזרחה השמש, ואפשר שאם היה עדיין מעונן אה"נ שהיה מצרך בלא שם ומלכות, וכמ"ש מוה"ר ז"ל משם הרב חסד לאלפים ז"ל, וכדברי כל הפוסקים ז"ל הנזכרים:

[השמוטות חלק ד]

ד. אם תהיה החמה מכוסה צענינים אך נראית רשומה מצין הענינים, כתב הרב חתם סופר ז"ל בתשובה הנזכרת ח"ל, נהירנא ציונקי מים ע"י מורי הגאון החסיד מוהר"ר נתן אדליר ז"ל בשנת תקמ"ה, והוא נשען על ידי וצירך, והיתה מכוסה צענינים אך נראית רשומה מצין הענינים וכו', ע"כ. ומדסתם ולא כתב שיצרך בלא שם ומלכות, משמע שצרך בשם ומלכות כסתם זכרה בכל מקום. ועיין בספר ראש משזיר ז"ל ח"א סימן (ל"א) [ל"ב] תשובה הרב

ציוני הדביר

ומקומם ניכר הו' בכלל 'ויראו', וה"ה בזה דקרינן בה שפיר ראייה ומברך. וגם הביא מ"ש בשו"ת התשוב"ן (ח"א סי' ל) דשרי להניח סודר על התפילין של ראש, וזן היאך מתקיים בו 'וראו כל עמי הארץ', ולפמ"ש כיון שבולטין בסודר הוי כמו ראייה, ומכל שכן בנד"ד שנראה רשם השמש ממש שיש לברך בשו"מ, עכ"ד. ובשו"ת הרב"ז שאפראן (סוף סימן לב) דחה ראיית המהרש"ם עפמ"ש ביומא (נד ע"א) דר"י רמי כתיב, ויראו ראשי הבדים, וכתיב ולא יראו החוצה, הא כיצד, נראין ואינן נראין. ועפ"י בנידון דידן דתניא "הרואה" את החמה, אי אפשר לפרשה כלל נראה ואינה נראה, דלשון "הרואה" בלבד משמע ראייה גמורה, ע"ש.

13. וכ"פ בערוך השלחן (סי' רכט ס"ג) שאם החמה מכוסה בעבים לא יברך ברכת החמה בשם ומלכות. וכן פסק הגר"מ טוקצ'ינסקי בס' תקופת החמה וברכתה (עמ' עה). ובשו"ת גנזי יוסף (סימן סו אות ב) הביא שחכם אחד הורה בשנת תרנ"ז כדברי הפנים מאירות לברך בשו"מ, וכששמע האדמו"ר רבי יחזקאל משינוא חרה אפו עליו עד מאוד וכו', ע"ש.

14. וכן פסק בשו"ת עצי ברושים (ר"ס ס). והנה בשו"ת מהרש"ם (ח"ח סי' לד) מיתני סמך להא דאם ניכר רישומה של החמה מבין העבים שיכול לברך עליה, ממ"ש במנחות (צח סע"א), ויראו ראשי הבדים, שאע"פ שהיו מכוסים בפרוכת המבדילה, כיון שהיו דוחקיו בפרכת ובולטין

15. בחזו"ע (ברכות ע"א תצ) העיר ע"ד הרב פתח"ד כאן בזה"ל: ואני אומר שכל מעיין במקורם של דברים בחשובת הרב"ז ישפוט בצדק דשפיר יידיק מרן החיד"א מדברי הרב"ז כדעת מהריק"ש, שדיקונו גם כן מלשון הוראה לבנה בחידושה, וגם הסומא אינו רואה אותה. (וע"ע בשו"ת זר"א ח"ג סי' מג. ודו"ק). ועוד יש להעיר על הרב בית עובד, שהעלה במסקנתו שסומא לא יברך ברכת החמה בשם ומלכות, והוא עצמו פסק בספר בית עובד (דף קנו ע"א) שסומא מברך ברכת הלבנה בשם ומלכות. והרי בשניהם יש לו הנאה על ידי אחרים. אם לא שנאמר שברכת הלבנה היא על הנאת אורה שמתחדשת בכל חדש, מעין ברכת יוצר המאורות, הילכך מכיון שאחרים נהנים ממנה ועוזרים לסומא להורות לו הדרך אשר ילך בה, אף הוא יכול לברך עליה, אבל ברכת החמה נתקנה על שזכינו לראותה באותה נקודה מרכזית שתלאה הבורא, ומכיון שהסומא אינו רואה אותה אינו יכול לברך בשם ומלכות. ולפי"ז אף המהרש"ל וסיעתו היו הם יודעו שהסומא מברך ברכת החמה. וכי" הגריי"מ טווקזינסקי בס' תקופת פירות וברכתה (ע"ה). ע"ש. אלא שהיה לו להבית עובד לבאר כל זה. ואולי חזר בו ממה שכתב בבית עובד, ולכן פסק שהסומא לא יברך ברכת החמה אלא בלי שו"מ. עכ"ד.

מינייהו לא שייך בצרכת החמה, דאין כאן לא מצוה ולא שמחה, ולא הפסק ההנאה בינתיים מזמן לזמן, כיון דזריחת השמש לאו מלתא חדתא היא כזכר, ומה גם שכבר תיקנו אנשי כנסת הגדולה לברך בכל יום יוצר המאורות על שהוא יתברך מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, ומה יום מיומים. ואי משום שהיום הזה עומד השמש במזל שבתאי כיום רביעי שששט ימי בראשית, הא אין זה מחייבו לברך זמן, דלא שייך כזכר כי אם לברך עושה מעשה בראשית. כן נראה לכאורה.

מיהו כד הוינן זה חזינן דאין זה כ"כ פשוט, והא קא חזינן להגאון הרב חוות יאיר ז"ל (סימן ע) דקא פסיק וטני דמי שהגיע לחיות שבעים שנה מצרך שהחיינו, ע"ש. והרי זקן זה שחננו ה' לחיות ע' שנה, אין כאן חידוש דבר, ולא מצוה וכיוצא, ואפ"ה פסק הרב ז"ל שצריך שהחיינו. ונראה טעמו דבהא נמי האכילא שמחה על החסד הגדול שעשה עמו אדון הכל ב"ה להאריך לו ימיו ושנותיו עד מלאת לו ע' שנה, הוא הדין שזמני המחזור הגדול הם רחוקים זה מזה כ"ח שנה, דבהגיע זמן העמדתו במקום שעמד בתחילת הצריאה יצרך שהחיינו, ונהי דלגבי סיבוב מהלך החמה היינו אורחיה, דחק זמן נתן לו יוצר בראשית שלא יושלם סיבובו כי אם מכ"ח שנה לכ"ח שנה לא פחות ולא יותר, הא מיהא כל לגבי חיי האדם לא שייך לומר היינו אורחיה, שאין קצבה ידועה דבר השוה לכל נפש בשני חייהם, כי זה חי מעט שנים וזה שנים הרבה יחיה, ואם זכה מוסיפין לו, לכך בהגיעו לע' שנה שייך לברך שקיימנו לזמן הזה על שזכה יותר מאחרים, דלאו היינו אורחיהו דכלהו בקצבה שוה, כי אין בטחון לחיי האדם אפי' רגע ממש, וכל רגע אשר הוא חי אינו אלא בחסד עליון בל ימוט, וע"כ אדם שזכה להגיע לזמן המחזור, לבו שמח על שהאריך לו ימיו ושנותיו והגיעו לזמן הזה. ומאד זה יש צד שייכות לצרכת זמן בזמן צרכת החמה, או הטוב והמטיב כזכר. ואיצרא דלפ"ז דאין הצרכה על הנאת החמה שלא נחדש זה היום הנאה מחודשת, כי אם על שהאריך ה' ימיו עד היום, לא שייך הטוב והמטיב, דלא דמי לגשמים דהשמחה וההנאה בגשמים עצמן, ברם הכא ששמחתו על אריכות ימיו, אין ההנאה אלא לו לבדו, ולא שייך לברך כי אם שהחיינו לפי הוראת הרב חוות יאיר ז"ל.

ואיברא דאינו דומה ממש להתם, דמה שפסק הרב ז"ל לברך זמן, הוא משום שזיכהו ה' לאורך ימים, וכל המצרך צרכה זו הוא שכבר זכה לאריכות ימים, אך לחייב שהחיינו בצרכת החמה לכל אדם זקנים עם נערים, ליכא למילף מהתם, דבחורים ונערים שעדיין לא האריכו שנים הרבה לא שייך לברך זמן צעת הזאת של צרכת החמה, שאם על תקופת החמה עצמה, הרי כתבנו דלא שייך זמן, ואם על שזכה לחיות ולהגיע לעת כזאת, היכן אריכות ימיו של זה לחייבו לברך. ולהכי י"ל דגם הרב חוות יאיר ז"ל דהורה בנדונו לברך, אפשר דהכא יודה דאין לברך אלא לזקן ועול ימים, שהחיינו ה' גם לתקופה זו, וגמלא נחת דברין לשיעורין, ואפ"י חוב לזקן אינו ברור אם לא היכא דלא צריך במלאת לו ע' שנה, וזה נראה טעם לרבנן קמאי ז"ל שלא קבעו לברך זמן כאן.

ואם כנים אנחנו בכל זה, הרי כאן סמיכה לחיים עט"ר מוה"ר ז"ל למאי דשמענא דעבד עובדא בנפשיה לברך זמן עם לבישת בגד חדש כזכר, דכל לגביה ידידה שזיכהו ה' עטרת תפארת שיבה, בהגיע עת תקופת החמה ראה ושמח בלבו שזיכהו ברחמינו לזמן

תוספת אורה ומלילה ללילה מוספא ואזלא עד ט"ו, ואיכא הנאה מחודשת, ואפ"ה כיון דהיינו אורחיה לא מצרכין, כל שכן הכא דבשעה שהגיע החמה למקום תלייתה בתחילה הצריאה אין כאן תוספת אורה לעולם יותר משאר ימים. ולכן נראה דלא שייך לברך לא שהחיינו ולא הטוב והמטיב, כיון שלא נחדש ולא נחוסף בגוף החמה שום תוספת וחדוש אור וזהר ביום הזה טפי משאר ימים.

ואפילו אם היה אור חדש ויותר לרואי השמש היום הזה יותר משאר ימים, עכ"ז לא היה שייך לברך שהחיינו רק הטוב והמטיב, כיון שאינה הנאה פרטית לאדם אחד אלא הנאה כוללת לכל בני העולם, ודמי להאיא דאמרינן בפרק הרוואה [צרכות נט ע"ב] דעל הגשמים מצרך ברוך הטוב והמטיב, ופירש הרא"ש ז"ל שם [פ"ט סימן טו] דכלים חדשים וצית חדש דלית להו לאחרייני הנאה בהדיה מצרך שהחיינו, אבל גשמים דאית להו לאחרייני הנאה בהדיה שטובת הגשמים היא לכל בעלי שדות, מצרך הטוב והמטיב, ע"כ. וזה מבורר גם בנ"ס ובפוסקים בכמה דוכתי. ונראה דמטעם זה הוא דפריך בנ"ס [מנהיגין שם] גבי צרכת הלצנה וליצריך הטוב והמטיב, דכיון דהנאת אור הלצנה לכל באי העולם הטוב והמטיב צעי ברורי ולא שהחיינו, אפילו אי היה זמן הצרכה אחר ל' יום, וה"נ דכוותה כזכר דאי היה שייך לברך על השמחה אינו אלא הטוב והמטיב ולא שהחיינו, אלא דלפי מה שחילקנו לא שייך לברורי לא הא ולא הא.

ולא דמי ג"כ לשופר ולולב וסוכה ומגילה ונר חנוכה דמצרך שהחיינו, דהני הוו מצות קצועות דאיתו מזמן לזמן, ועל קיום המצוה מצרך שהחיינו, אבל הכא ליכא מצוה לא בדבור ולא במעשה, וכל צרכות הראיה לא הוו חובה אפי' מדרבנן, ד'הרואה' אמרו, כלומר אם מזמן לו לראות, לא שירדוף לראותה, ולא דמי לכל הני דהוו מצוה. ולא דמי נמי לראות את חצירו שחציב עליו הרבה ושמח בראייתו דמצרך שהחיינו על שמחתו כב"ש סימן רכ"ה [סעיף א], דהתם שאני שלא ראהו ל' יום, לכך כיון שהיה משתוקק ומתאווה לראותו והשיג לראותו, ודאי מצרך על שמחת בראייתו, משא"כ ראיית החמה שלא פסקה ראייתו ל' יום, שצכל יום תמיד כחתן יוצא ורחם השמש וצא השמש בלי הפסק, ולא ניתוסף בחמה שום שינוי ביום הזה מכל הימים דבר המשמח, ועל מה יצרך שהחיינו. לא ולמד ממ"ש הרב מוה"ר ד אצורהם ז"ל דף ה' ע"א [השער השלישי צרכת המצות] וזה לשונו, כל מצוה שהיא מזמן לזמן כגון שופר וסוכה ולולב ומקרא מגילה ונר חנוכה, וכן כל מצוה שהיא קנין לו כגון ציית ותפלין, וכן כל מצוה שאינה חדירה ואינה מצויה בכל עת שהרי היא דומה למצוה שהיא מזמן לזמן כגון מילת בנו ופדיון בנו, מצרך בשעת עשיה שהחיינו, עכ"ד הרמב"ם ז"ל [הל' צרכות פ"א ה"ט וכו', וי"א שגם מזה הטעם אין מצרכין שהחיינו על ציעור חמץ, מפני שאין לו זמן קבוע וכו', והטעם הנכון צעירי מ"ש בתשובות הגאונים ז"ל שאין מצרכין שהחיינו אלא על דבר שיש בו שמחה והנאה לגוף, והכי אמרינן בתוספתא דצרכות [פ"ו ה"ט], ההולך להפריש תרומות מצרך שהחיינו, נראה מפני שהוא שמח ונהנה באסיפת פרותיו, וכן מצרכין שהחיינו על מקרא מגילה ונר חנוכה, שהם לשמחה דחם רחמנא עלן ופרקינן, וכן נטילת לולב יש בו שמחה והנאה לגוף ריח טוב, וכן תקיעת שופר וכו', וכן פדיון הבן וכו', אבל בדיקת חמץ אין זה שמחה והנאה לגוף, עכ"ל. עיניך תחזינה מישרים כל הטעמים הנאמרים באמת לצרכת זמן, דשום חד

הרי האב האונן כמאן דליתיה ואין ממתינין לו, אלא הוא מתעסק במתו ואחרים ימולו את בנו אם אין שהות ציוס לקיים את שניהם. ושם הביא משם הרב מוהר"י עייאש ז"ל [שנע יהודה סי' שס] דמודה להרדב"ז בחלוקה זו דליכא שהות ציוס, ע"ש. ומינה לצרבת החמה דלא סגי דלא בריך איהו גופיה בפיו ובשפתיו, אי אפשר ע"י שליח, נראה דאם ימשך האנינות כל זמן הצרכה פטור מלברך. איצרא דאס יש מי שיחמקם בשבילו, כמו בעירנו יע"א דיש משמרות של רחיצה ושל ליהי ושל קברים ה' עליהם יחיו, היה נראה דמצי לברך כיון דלית ליה טרדא דמנוה. אלא שכבר פשט המנהג כסדרת הגאון רש"ל ז"ל בתשובות (סימן ע), והרב הלבוש [סי' עא ס"א] והרב צ"ח ז"ל סימן ע"א [אות א], דפסקו דאפי' יש לו מי שיסתדל בשבילו על צורכי מתו, אינו ראוי להחמיר על עצמו לקרות קריאת שמע ולהתפלל. עיין להרב שלמי יחיד ז"ל שם (דף קעה ע"ג אות ג), ועיין מה שכתבתי אני הדל בפתח הדביר חלק א' (סימן עא אות ו) בס"ד²⁰.

ובג לשמוע הצרכה מפי אחרים ויכוין שומע ומשמיע ליפטר בצרכה זו, הא נמי נראה דלכתחילה מיהא לא נפיק, כמו שנלמד מדין ההבדלה שכתב הרב צית דוד (סימן קסד) הביא דבריו הרב זכור לאברהם יו"ד (אות א' אות דף קסא ע"א), דדוקא בדיעבד אם אחרים הבדילו במוצאי שבת וכיוון לנאת יא, אצל לכתחילה אסור לו לכוין לנאת, והביא דגם הרב שלמי צבור ז"ל (דף קפ ע"ד) פסק כן, ע"ש. וכל שכן לדברי ה"ה חיד"א ז"ל בצרכי יוסף יו"ד (סימן שמה אות יט) שהביא משם מוהר"ם והרא"ש [פ"ג דברכות סי' ב] והגהות מיימוניות [פ"ד אות ד] ורבינו ירושם [נמצא כח חלק א] ז"ל, דכתבו דהדיא דאפי' שמע מפי אחרים לא יא, כיון דהיה שעתא לאו צר חיובה וכו', יע"ש עוד. וכל זה אי ינמא דליכא סוג מנוה בצרכה זו, אצל לפי מה שכתבנו נראה דאין כאן ספק מנוה, אלא כשאר צרכות ראייה דעלמא, ולפי"ז נראה דפטור במכל שכן, דאי ממנוה גמורה פטורוהו אגב טרדיה ולכבוד המת, כל שכן בצרכה זו, דנראה דאם נמשך אכניותו עד שיעבור זמן הצרכה, אין לו תקנה לברך ולא ליפטר בשמיעה כנו':

[השמועות חלק ד]

פדר ברכת החמה

פדר צרכה החמה אשר הכנותי אני צעוני ס"ט צעורתי ית"ש בניסן התרכ"ט, ממה שליטנתי מספר עמרת החיים לעטר מוה"ר הגדול, ומתשובת הרב חסם סופר ז"ל (או"ח סימן נו), ובתוספת נופך משלי בס"ד:

ציוני הדביר

כיון שאין בה תועלת גלויה. וכ"כ בתורת חיים סופר (סי' רכט סוף סק"ג) ובס' תקופת החמה וברכתה טיקוצ'ינסקי (עמ' צ). וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' טו).

ובשו"ת בית מרדכי פוגלמן (סימן לא) כתב להשיב על טעם זה, והעלה שיש לברך שהחינו בברכת החמה. וגם הסתמך על הב"ח (או"ח סו"ס כט) שגם על הספק אם מרגיש שמחה בלבו יכול לברך שהחינו, ע"ש. ובחזו"ע (עמ' תפג) העיר ע"ד שאין דברי הב"ח מוסכמים, דרבים האחרונים דלא סברי ליה (ראה יבי"א ח"ד או"ח סי' נ). ואף שגם בתשו' חיי עולם נטע (ס"ס ה) שהסתמך ג"כ על הב"ח ועשה מעשה ביום ד' י"ד ניסן תרפ"ה, וברוך שהחינו עם ברכת החמה, הנה הגאון הראג'צובי כתב לחלוק עליו שם (סי' ו) וסבר שאין לברך שהחינו עם ברכת החמה, דשאני ברכת שהחינו על פרי חדש שהוא משום ההנאה, ע"ש.

19. וכ"כ בספר ישרי לב (דף ב ע"ג), ובשד"ח (מע' ברכות סי' ב אות יח ד"ה וגם), ובשמח נפש גאגין (אות א).

20. וכ"כ ברוח חיים (סי' רכט אות ח) דאונן לא יברך ברכה זו, וכ"כ בשד"ח (מע' ברכות סי' ב אות יח ד"ה וגם) ובכה"ח (ס"ק ח).

הזה"ל¹⁷, כעין הוראת הרב חוות יאיר ז"ל, ומשום דעדיין צאווה פרכ לא הגיע לע' שנה הוררך לזירוף בגד חדש, ולא קצעו בספר לחייב לכל אדם בזה כי אינו דבר השווה לכל נפש מהטעם האמור. כן נראה לענ"ד.

בי כן לענין מעשה נראה, דשז ואל תעשה עדיף ולא יצרך זמן, דאעיקר רשות הוא, אלא משום דלא יצרך כי לעולם ירגי'ש אדם שמחה בלבו בצרכה זו כרואה פני חזירו אוהבו דאמי לקיימן, ולא כל אדם יוכל לקנות בגד חדש או לא יודמן לו פרי חדש, על כן תקנתי בסוף הנוסח שלפני המודפס בספרים, כשם שזיכיתי וכו', להוסיף בתחילת הנוסח מודים אנחנו וכו' על שהחיינו וקיימנו וכו', כן אמת האל החי הטוב והמטיב לכל בראיו תחינו וכו', כמו שהוצא לקמן בע"ה, דבהודאה זו יואל ידי חובת צרכה זמן והטוב והמטיב למה שצידדנו, שהרי הודה לה' בכל האופנים, אלא דמפני הספקות הנופלים בכל הצדדים הימה ההודאה בלא שם ומלכות, וסגי בזה. כן נראה לענ"ד¹⁸:

[השמועות חלק ד]

ח. בזה"ק פתח הדביר שם אות ה' [הוצא לעיל] הבאתי משם עט"ר מוה"ר ז"ל בספר עמרת החיים, דהאצל חייב לברך צרכה זו אפי' כשחל בחול, ע"ש. ומשום צרכה שהחיינו שכתבנו באות הקודם, הגם דאסור לאצל ללבוש בגד חדש, עיין יו"ד (סימן שפט ס"א וס"ג) ולהרב ראש משביר ז"ל [חיו"ד סי' כג], מ"מ אפשר לו לברך שהחיינו על פרי חדש, עיין להרב זכור לאברהם ז"ל חיו"ד (מערכת הא' אצל, אות ב', דף קסט ע"ב ד"ה צרכה שהחיינו לאצל) דכתב דשרי לברך לעצמו לכו"ע, וכ"ש אי פטר נפשיה בצמירת נוסח ההודאה הנו' דשפיר דמי¹⁹:

[השמועות חלק ד]

ט. לא פורש שם בדברי הרב ז"ל אונן מה דינו היכא דידוע שימשך אכניותו עד תלות היום שהוא סוף זמן צרכה זו, אם יצרך באכניות או לא, דלענין קיום מנוה קי"ל שהוא פטור מכל מנוה האמורות בצורה, אפילו קריאת שמע דאורייתא, ואפילו יעבור הזמן מפסיד קריאתה לגמרי כדלעיל סימן ע"א [סעיף א]. ולפי תשובת הרדב"ז ז"ל [נ"ח מכת"י סימן קנ] דהביא הרב שלמי יחיד ז"ל [בסוף ספר שלמי צבור] דף קפ"א ע"א, כל מנוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים אלא ע"י עצמו דוקא כגון קריאת שמע ותפלין ותפלה וסוכה ולולב, הרי הוא פטור ממנה אפי' יעבור זמנה, אצל מנוה שאפשר לקיימן ע"י אחרים כגון מילת בנו בדיקת חמץ וכיוצא, למה ידחו מומנס. וע"ז פסק הרב ז"ל למה שהיה צעל צרית ומת לו מת,

17. הגאון ר' פלאגי נולד בשנת תקמ"ח, ובברכת החמה בשנת תר"א היה בן נ"ג שנים. וקודם לכן בירכה הגר"ח פ בשנת תקע"ג כמ"ש איהו בשו"ת חקקי לב (דף קט ע"ג) שבירכו ברכה זו עם מר זקני הגאון היר"ח בעל חקקי לב, ע"ש. בשנת תרכ"ח נפטר הגר"ח פ, שנה אחת קודם ברכת החמה שבשנת תרכ"ט.

18. בתשו' כתב סופר (סי' לד) כתב טעם למה שאין מברכים שהחינו בברכת החמה, לפי שנאמר בישעיה (ל, כו), והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא. נמצא שהנביא תולה בנו את הוספת אור המאורות שאם נטיב ונתקן את מעשינו ונחזור בתשובה יחבוש ה' את שבר עמו, וכל עוד שאין אנו שבים בתשובה אנו הגורמים חסרון אורם, ובעת ברכת הלבנה והחמה אנו נזכרים בצערינו שלא הספקנו לתקן מעשינו, ולכן אין לנו לברך שהחינו כמ"ש כיו"ב בש"ע יו"ד (סי' שה סי"ב). ע"ש. וע"ע כיו"ב ברו"ה (סוף פסחים), ע"ש.

ובמהר"ם שיק (או"ח סי' צ) כתב שאין מברכין שהחינו עליה משום שאין היכר בחידושה. וכ"ה בשבילי דוד (סימן רכט) שאין לברך שהחינו

והמה משתחווים קדמה לשמש. יאצדו כל אויבך ה'. ואוהציו כלאח השמש בגבורתו. וקיים לנו ה' אלהינו מקרא שכתוב, כי אז אהפוך אל עמים שפה צרורה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד [זפניה ג, ט]. והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד [זכריה יד, ט]. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' נורי וגואלי. לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש. כי שמש ומגן ה' אלהים חן וכבוד יתן ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. (מריש ועד כען תוספת משלי. מכאן ואילך עד נגהי ארבע, כתוב בנסח מוה"ר ז"ל בספר עמרת החיים משם הרב חסד לאלפים ז"ל, ובספר בקר ירח ק"ק).

יראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים. [תהלים עב, ה] הודינו לך אלהים הודינו וקרוב שמך סיפרו נפלאותיך. [שם עה, ב] ורחם לכם יראי שמי שמש נדקה ומרפא בכנפיה וילאחם ופחם כעגלי מרבק. [מלאכי ג, כ]

הגידו השמים נדקו וראו כל העמים כבודו. [תהלים מז, ו] הללויה הללו את ה' מן השמים הללויה צמרומים. הללויה כל מלאכיו הללויה כל צבאיו. הללויה שמש וירח הללויה כל כוכבי אור. הללויה שמי השמים והמים אשר מעל השמים. יהללו את שם ה' כי הוא צוה ונצראו. ויעמידם לעד לעולם חק נתן [ולא] יעבור.

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם עושה מעשה בראשית. למנחם מזמור לדוד השמים מספרים כבוד אל וכו', עד גמירא. שיר למעלות אשא עיני אל ההרים וכו', עד גמירא. ברבות דף נ"ט ע"ג: ת"ר הרואה חמה בתקופתה אומר ברוך עושה מעשה בראשית. ואימת הוי, אמר אבי כל חמייא ועשרין שנין, והדר מחזור, ונפלה תקופת ניסן בשבתא, ובאורתא דחלת נגהי ארבע (גם זה משלי).

ברייאתא דפרק שירה: שמש אומר שירה, שמש ירח עמד וצולה לאור חאיך יהלכו לנוגה ברח חניתך, ואומר קומי אורי כי צא אורך וכבוד ה' עליך זרח.

אמירת נוסח הציאו הרב חסד סופר ז"ל בסוף התשובה המוכרת²¹:

אל אדון על כל המעשים. ברוך ומבורך צפי כל הנשמה. גדלו וטובו מלא עולם. דעת ותבונה סובבים הודו. המתגלה על חיות הקדש. ונהדר בכבוד על המרכבה. זכות ומישור לפני כסאו. חסד ורחמים מלא כבודו. טובים מאורות שצראם אלקינו. יצא דעת צבינה וזהשכל. כח וגבורה נתן בהם. להיות מושלים בקרב חבל. מלאים זיו ומפיקים. נוגה נאה זיום בכל העולם. שמחים בצלחתם ששים צבואם. עושים צאימה רצון קוניהם. פאר וכבוד נותנים לשמו. צהלה ורנה לזכר מלכותו. קרא לשמש ויזרח אור. ראה והתקין צורת הלצנה. שבת נותנים לו כל צבא מרום. תפארת וגדולה שרפים וחיות ואופני הקדש. שמך ה' אלקינו יתקדש ויכרך יתפאר מלכנו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, על כל שבת מעשה ידך, ועל מאורי אור שיצרת המה יפארוך סלה. עלינו לשבח וכו', עד סופו, בכוונה גדולה. ר' חנניא בן עקשיא וכו'. קדיש על ישראל.

ויהי נעם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. פתח אליהו הנביא זכור לטוב ואמר וכו', עד סופו. תורה. סדר בראשית [א, יד]: ויאמר אלהים יהי מאורות ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים. והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ והיו כן. ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים. ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ. ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין החשך וירא אלהים כי טוב. ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי.

נביאים. ירמיה ל"א [פסוקים לד-לט]: כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה רוגע הים ויהמו גליו ה' נצאות שמו. אם ימוש החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים. כה אמר ה' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאם בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה'. הנה ימים באים נאם ה' ונצנתה העיר לה' ממגדל חננאל שער הפנה. ויאל עוד קו המדה נגדו על גבעת גרב ונסב גועתה. וכל העמק הפגרים והדשן וכל השדמות עד נחל קדרון עד פנת שער הסוסים מורחה קדש לה' לא ינתש ולא יהרס עוד לעולם.

בתובים. תהלים קל"ו [פסוקים א-ט]: הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו. הודו לאדוני האדונים כי לעולם חסדו. לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו. לעושה השמים בתבונה כי לעולם חסדו. לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו. לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו. את הירח וכוכבים לממשלות בלילה כי לעולם חסדו.

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה דחילו ורחימו ורחימו ורחימו ודחילו ליחדא שם י"ה צו"ה ביחדא שלים בשם כל ישראל, הנה אנחנו באים לברך על ראית החמה בתקופתה, כמו שתקנו לנו חכמינו וזכרונם לברכה, ולתקן את שרשה במקום עליון. ואנחנו מכוונים לפאר שמך מלכנו שאתה הוא רבון כל המעשים אדון כל העולמים עליונים ותחתונים, וצא השמים לך משתחווים נוטה שמים ויוסף ארץ, אשר הכינות ופעלת זהרי חמה. ואנחנו מקבלים עלינו ועל זרענו ועל זרע זרענו עד סוף כל הדורות אדנותך ואלהותך ית"ש, ואהבתך ויראתך ויחדך, לעשות רצונך כרצונך ולעבדך באמת בלבב שלם. ויעלה לפניך ברכה זו כאלו כיווננו בכל הכוונות הראויות לכוין. ויחד לבצנו לאהבה וליראה את שמך. לב טהור ברא לנו אלהינו ורוח נכון חדש בקרבנו. ושמרנו והצילנו מכל פגעים ומקרים רעים המתחדשים לבא במחזור זה בכל יום ויום ובכל שעה ושעה ובכל רגע ורגע. ובצל כנפיך תסתירנו, כנשר יעיר קנו על גוזלי ירחף. ושמור נאחנו וצואנו מעתה ועד עולם. וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבי עד אגיד וזרועך לדור לכל יבא גבורתך. ועוררה את גבורתך להעביר גלולים מן הארץ, והאלילים כרות יכרתון לתקן עולם במלכותך (שדי. יבושו כל עוזדי פסל המתהללים בצלילים,

צינוי הדביר

21. בתשובת חת"ס (או"ח סו"ס נ) כתב וז"ל, שקודם הברכה אמרנו הללו את ה' מן השמים, ואחר ברכת 'עושה מעשה בראשית' אמרנו פיוט אל אדון על כל המעשים, עד וחיות הקודש. ואח"כ מזמור השמים מספרים כבוד אל. ואח"כ עלינו לשבח, וקדיש. עכ"ל. ורבינו הקדים מזמור השמים מספרים לפיוט אל אדון, דסבר דעדיף טפי.

משמחים לו יתצרך דוקא, ואנו מדברים שם בגנות הע"ז ושרשי הקליפות, להורות דברכת החמה שזכרנו אינו דרך אפיקורסות ח"ו, כי אין אנו משמחים לחמה, ואין מספרים בשבחה, רק בשבח אדון הכל, והשמש אינו אלא משרת אחד ממשרתיו הקדושים, שהוא עושה שירותו של מקום כל היום ובערב כורע ומשתחוה לאדונו, ולזה תקנתי בנוסח לשם יחוד הנזכר לשבח ולפאר את הוד מלכנו, והאלילים כרות יכרתון, ויבשו כל עוצדי פסל וכו', להורות שאנו מזכרים על החמה לצורך בשמו יתצרך שהוא עושה מעשה בראשית, ואין אנו משבחים לחמה, שזה דרך אפיקורסות, ואנו תולין הגדולה בצעליה כצביון. ולפי"ז שייך ג"כ מה שהוספתי לסדר ג"כ שמך ה' אלהינו יתקדש וכו', ועל מאורי אור שיגרת, להורות שאין לפאר אלא ליוצר הכל, והשמש אינו אלא אחד ממשרתיו להנהיג עולם התחתון.

ובני שמואל הי"ו ההוא אמר דיש טעם לאמירת עלינו אחר ברכת החמה, דכיון דיאושע תיקן אמירת עלינו על מלחמת יריחו, ואיתא בגאגדת בראשית [מהד' צובר, פרק ג' אות א'], הוצא צילקוט שמואל²³ בפירוש אס ראה תראה צעני אמתך [גאגדת בראשית פ"ג אות ג], ו' עקרות הם כנגד ז' ימי בראשית וכו', הרביעית זו רחל כנגד יום ד', ומה נצרא צו שמש וירח וכו', שנאמר ויאמר אלהים יהי מאורות [בראשית א, יד], ועמד יוסף צנה של רחל והם השתחוו לו שנאמר, והנה השמש [שם לו, ט], ע"כ. וציאר עליה הכהן הגדול ז"ל בספר מדרש תלפיות ערך חנה [דף ריט ע"א, מהד' ורשא] וזה לשונו, מה שנצרא ציוס ד' היה בזכותה של רחל, ומה נצרא צו שמש וירח וכוכבים, על שעמיד לנאת ממנה יאושע שהיה מיוסף שהעמיד חמה ולבנה, שנאמר שמש בגבעון דום [יהושע י, יב] וכו', ע"כ. וכיון שצריאת החמה היה צויות יאושע שעמיד לנאת מרחל, ולהעמיד השמש במלחמת יריחו, שייך שפיר לומר אחר ברכת החמה נוסח עלינו לשבח שתיקן יאושע במלחמת יריחו שזה העמיד השמש. אלו דבריו הי"ו²⁴.

ו וכן מברך גם בן בשרואה לבנה בטהרתה וכוכבים במשמרותם. ברייתא בפרק הרוואה [ברכות] דף נ"ט ע"ב, ת"ר הרוואה חמה וכו' וכוכבים במסילות ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית, ע"כ. ובזהוהר חדש במדרש הנעלם סדר בראשית בפרשת יהי אור [יד ע"א] איתא, ר' אלכסנדראי אומר הרוואה הכוכבים במסילותם חייב לברך, מאי מברך, ברוך המסדר את הכוכבים ברקיע, ראה כוכב אחד אינו מברך, שנים מברך וכו', ע"ש. ולכאורה אין לו מובן, דהרי ברכת ראית כוכבים במסילותם תני בברייתא בלי פלוגתא דהיא ברוך עושה בראשית כברכת חמה וחברותיה, ומנ"ל לר' אלכסנדראי

מודים אנתנו לך ומהללים לשם תפארתך. ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחיינתו וקיימתו והגעתו היום הזה, לצורך ברכת הודאה זו לפניך. ויהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שכשם שזיכתנו לצורך ברכת החמה ציוס הזה, כן האל המי הטוב והמטיב לכל בראויו, כן תחיינו ותקיימנו ותחננו ותזכנו לצורך ברכה זו לתקופות החמה האחרות הצאות עלינו לשלום, שמחים צניין עירך וששים בעבודתך, ותן לנו חיים ארוכים, חיים של שלום, חיים של טובה, חיים של ברכה, חיים של פרנסה טובה, חיים של חילון עמומה, חיים שיש בהם יראת חטא, חיים שאין בהם צושה וכלימה, חיים של עושר וכבוד לעבודתך וליראתך, חיים שמהם צנו אהבת מורה לשמה, חיים שמתלא משאלות לצנו לטובה לעבודתך וליראתך, ותזכנו לראות פני משיחך, ותקיים צנו מקרא שכתבו על ידי נביאך [ישעיה ג, כ], והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שצעתם כאור שצעת הימים, ציוס חצוש ה' את שצר עמו, ומחך מכתו ירפא. כן יהי רצון צ"א.

מהורא ומשנח אנא²² לאצונא דצשמיא אשר צחסדו הגדול הגיענו ליום הזה, יום ד' בשבת כ"ו ניסן שנת התרכ"ט לזיירה, וצרכנו ברכת החמה זכה וצרה צס ומלכות, צרצ עם הדרת מלך מלכו של עולם, ככל הסדר הלו המסודר לפניך. הוא צרמיו יזכנו לאורך ימים ושנים רבות לעבודתו ית"ש, ולצורך ברכה זו עוד כמה פעמים על הארץ הטובה. אמן כן יהי רצון: [השמות חלק ד]

י מה שכתבתי בסדר הזה לומר נוסח עלינו לשבח, ויעל כן נקוה לך, הגם כי ראינו לגדול צדורו הרצ המפורסם חיד"א ז"ל בספר מורה באצבע [סימן ו אות ק] דמתי להו אמוחא על הנוהגים לומר עלינו לשבח על כן נקוה לך עד צמלכות שדי, אחר ברכת הלבנה, וכתב שנתפסט כן באיזה עיירות צצלי דעת, והזהיר שם דאחר תנא דבי ר' ישמעאל יאמר שלום עליכם, והמשכיל צצין. ודיי בהערה זו צקצר אמין וכייל לן מור זה כלל גדול, שלא ינהג שום דבר עד שידע שורש המנהג מרז"ל או מכתבי האר"י ז"ל האמתיים, או שידע טעם כעיקר למנהג, ע"כ. ועם כל זה לא מנעתי עצמי מלסדרו פה, יען כצר מנאל צספר הצהיר חתם סופר ז"ל שהוא ז"ל סידר לומר נוסח זה צסמוך לצרכת החמה, ועשה כן מעשה צעלמו. ומה גס דיש צו טעם ע"פ הפסט דאפשר דאתא לאפוקי סצרת ר' יאודה המזכרת צמוספתא פ"ו דצרכות [הלכה י] דהמצרך על החמה הרי זו דרך אחרת, והיינו דרך אפיקורסות. ועיין לה"ה חיד"א ז"ל צמחזיק ברכה [סוף אות ט] שפירש דלאו היינו כפשטיה, ועוד דלא קי"ל כוותיה נגד צרייתא ודצרי אציי המוצאים צתלמוד מוסכם מכל הפוסקים ז"ל, עש"צ. ולכן עתה שאנו מזכרים ברכת החמה, שייך לומר נוסח זה לשבח ולפאר את יוצרנו, ושאנתנו

ציוני הדביר

הרו"ח, ע"פ דקדוק לשונו בכף החיים פלאגי (סי' לה הלכה כד), ע"ש. והנה בכה"ח סופר סי' תכ"ט (ס"ק ח"י) העתיק דברי הרו"ח שבסי' רכ"ט, ובסימן תכ"ו (ס"ק מז) אחר שהביא דברי הרו"ח שם, כתב דמ"מ במקום שאין מנהג שוא"ת עדיף, ע"ש. ועי' בביאור הלכה (סי' תכו ס"ב ד"ה ומברך) ששמע מאחד דברי טעם במה שנהגו אחר קידוש הלבנה לומר עלינו לשבח שלא יטעו שאנו נותנין כבוד ללבנה, ע"ש. אכן בליקוט דינים והנהגות להחזו"א (פ"ז ס"ו) מובא שהחזו"א בירך ברכת החמה אחר התפלה "לפני עלינו לשבח", ע"ש. ומ"מ בס' תקופת החמה וברכתה (עמוד עב) הזהיר שכשמגיעים אל ואנחנו משתחוים וכו', לא ישתחוו אל מול השמש, אלא יצדדו עצמם לצדדים.

22. ע"פ דניאל ב, כג.

23. לא נמצא, ועי' בספר כרע רבץ (עמ' שכח) מ"ש משמיה דהגר"ח קנייבסקי שליט"א.

24. בשדי חמד (סוף חלק ט', בהקדמה לסדר ברכת החמה) העתיק כל דברי רבינו בזה וסמך עליהם להלכה, ע"ש. וגם בשו"ת זכר יהוסף (סו"ס קיט) כתב שאין מקום לחוש למה שפקפק במורה באצבע בזה, ע"ש. וברוח חיים פלאגי (סי' רכט סק"ט) חשש לדברי החיד"א, וסותר עצמו למ"ש בהלכות ברכת הלבנה (סי' תכו סק"ג) ללמד זכות על הנוהגים לומר עלינו לשבח אחר ברכת הלבנה. ובחזו"ע (עמ' תפב) כתב שנראה שהגר"ח חשש לד' החיד"א, ע"ש. וראה בספר כרע רבץ (עמ' שכז) שכתב להיפך בד'

פתח

סימן רכט סעיף ב

הדביר

יא

לסדר ברכה פרטית לכוכבים. ואי ר' אלכסנדראי לא איירי בהכי אלא על ברכה ראשונה שלפני ק"ש דערבית, וכדמסיים בתר הכי ואימתי כד הוי ליליאי מברכין ברוך המעריב ערבים, וה"ק שזמן ברכה זו משעת יציאת כוכבים, עיין סימן רל"ה סעיף א', אכתי לא מייתבא, דאמאי קאמר הרוואה הכוכבים,

והא ק"ש דערבית וברכותיה לאו בראיית הכוכבים תלייא מילתא, דכשהגיע זמנה מברך וקורא ק"ש גם בלי ראייה. ועוד דאי הכי איך קאמר דעל ב' מברך, והרי זמן ק"ש דערבית אינו אלא משעת יציאת ג' כוכבים, ולא סגי בב', כיע"ש. וצריך יישוב:

סדר ברכת החמה

בנוסח שנקבע
ע"י רבנו בעל פתח הדביר

מכון הכתר
ירושלים תשס"ט

סדר ברכת החמה

בנוסח שתיקן רבינו בעל "פתח הדביר" צוק"ל

ויהי נעם אדני אלהינו עלינו, ומעשה ידינו כוננה עלינו, ומעשה ידינו כוננהו:

פֶּתַח אליהו הנביא זכור לטוב, ואמר: ^ארבונו עלמין, אנת הוא חד ולא בחשבון. אנת הוא עלאה על כל-עלאין, סתימא על כל-סתימין, לית מחשבה תפיסא בך כלל. אנת הוא דאפקת עשר תקונין, וקרינן לון; עשר ספירן, לאנהגא בהון — עלמין סתימין דלא אתגלן, ועלמין דאתגלן. ובהון אתכסיתא מבני-נשא. ואנת הוא דקשיר לון, ומיחד לון. ובגין דאנת מלגא, כל-מאן דאפריש חד מן חברה מאלין עשר — אתחשיב לה כאלו אפריש בך. ואלין עשר ספירן אנון אזלין כסדרן — חד אריה, וחד קצר, וחד בינוני. ואנת הוא דאנהיג לון, ולית מאן דאנהיג לך, לא לעלא ולא לתתא, ולא מפל-סטר. לבושין תקנת לון, דמניהו פרחין ^בנשמתי לבני-נשא, וכמה גופין תקנת לון, דאתקריאו גופא לגבי לבושין דמכסין עליהון. ואתקריאו בתקונא דא; חסד — ^אדרועא ימינא, גבורה — דרועא שמאלא, תפארת — גופא, נצח והוד — תרין שוקין, יסוד — סיומא דגופא, אות ברית-קדש, מלכות — פה, תורה שבעל-פה קרינן לה, חכמה — מחא, איהי מחשבה מלגא, בינה — לבא, ובה ^בהלב מבין. ועל אלין תרין כתיב; הנסתר ליהוה ^אאחודנו. כתר עליון — איהו כתר מלכות, ועלה אתמר; מגיד מראשית אחרית. ואיהו קרקפתא דתפלי. מלגא איהו אות יו"ד אות ה"א אות ו"ו ^אואות ה"א, דאיהו ארח אצילות. איהו שקי דאילנא בדרועי וענפוי, כמיא דאשקי לאילנא ואתרבי בההוא שקי.

רבונו עלמין, אנת הוא עלת העלות וסבת הסבות, דאשקי לאילנא בההוא נביעו, וההוא נביעו איהו כנשמטא לגופא דאיהו חיים לגופא. ובך לית דמיון ולית דיקנא מפל-מה דלגא ולבר. ובקאת שמיא וארעא, ואפקת מנהון — שמשא וסיהרא, וכוכביא ומזלי. ובארעא — אילגין ודשאין, וגנתא-דעדן, ועשבין, וחיין ועופין ונוגין, ובעירין ובני-נשא, לאשתמודעא בהון עלאין, ואיך תנהגון בהון עלאין ותתאין, ואיך אשתמודען מעלאי ותתאי, ולית דידע בך כלל. ובר מנך, לית יחודא בעלאי ותתאי. ואנת אשתמודע אדון על-כלא. וכל-ספירן — כל-חד אית לה שם ידיע, ובהון אתקריאו מלאכיא, ואנת לית לך שם ידיע, דאנת הוא ממלא כל-שמהן, ואנת הוא שלימו דכלהו, וכד אנת ^אתסתלק מנהון, אשתארו כלהו שמהן כגופא בלא נשמטא. אנת חפים, ולאו בחכמה ידיעא. אנת הוא מבין, ולאו מבינה ידיעא. לית לך

אתר ידיעא, אלא לאשתמודעא תקפך וחילך לבני-נשא, ולאחזאה לון איך אתנהיג עלמא בדינא וברחמי, דאנון צדק ומשפט, כפום עובדיהון דבני-נשא. דין — איהו גבורה, משפט — עמודא דאמצעיתא, צדק — מלכותא קדישא, מאזני צדק — תרין סמכי קשט, הין צדק — אות ברית. כלא לאחזאה איך אתנהיג עלמא, אבל לאו דאית לך צדק ידיעא — דאיהו דין, ולאו משפט ידיעא — דאיהו רחמי, ולאו מפל-אלין מדות כלל.

קום רבי שמעון ויתחדשון מלין על ידך, דהא רשותא אית לך לגלאה רזין טמירין על-ידך, מה דלא אתהיב רשו לגלאה לשום בר-נש עד כעון.

קם רבי שמעון, פתח ואמר; לך יהוה ^אאחודנו — הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד, פי-כל בשמים ובארץ. עלאין שמעו — אנון דמיכין דחברון ורעיא מהימנא — אתעריו משנתכון, הקיצו ורננו שכני עפר — אלין אנון צדיקיא דאנון מסטרא דההוא דאתמר בה; אני ישנה ולבי ער. ולאו אנון מתים, ובגין דא אתמר בהון; הקיצו ורננו שכני עפר. ^ארעיא מהימנא, אנת ואבהן — הקיצו ורננו לאתערוותא דשכינתא, דאיהי ישנה בגלותא, דעד כעון צדיקיא כלהו דמיכין, ושתא בחוריהון. מיד יהיב שכינתא תלת קלין לגבי רעיא מהימנא, ויימא לה; קום רעיא מהימנא, דהא עלך אתמר; קולו דודי דופק — לגבאי בארבע אתון דילה, ויימא בהון; פתח-לי אחתי רעיתי וונתי תמתי. דהא — תס-עונך בת-ציון, לא יוסיף להגלותך. שראשיל נמלא-טל — מאי "נמלא טל"? אלא אמר קדשא בריך הוא; אנת חשבת דמימא דאתחרב ^אבי-מקדשא דעאלנא בביתא דילי ועאלנא בישובא? לאו הכי, דלא עאלנא כל-זמנא דאנת בגלותא, הרי לך סימנא; שראשיל נמלא-טל — ה"א שכינתא בגלותא, שלימו דילה וחיים דילה איהו טל, ודא איהו; אות יו"ד אות ה"א ואות וא"ו, ^אואות ה"א — איהי שכינתא, דלא מחשבן ט"ל. אלא אות יו"ד אות ה"א ואות וא"ו, דסליקו אתון לחשבן ט"ל, דאיהי מליא לשכינתא, מנביעו דכל-מקורין עלאין. מיד יקום רעיא מהימנא ואבהן קדישין עמה. עד כאן רזא דיחודא.

ברוך יהוה ^אאחודנו לעולם, אמן ואמן:

תורה: בראשית א

ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה, והיו לאת ולמועדים ולימים ושנים: והיו

למאורת ברקיע השמים להאיר על-הארץ, ויהי-כן: ויעש אלהים את-שני המארת הגדלים, את-המאור הגדל לממשלת היום ואת-המאור הקטן לממשלת הלילה, ואת הכוכבים: ויתן אתם אלהים ברקיע השמים, להאיר על-הארץ: ולמשל ביום ובלילה, ולהבדיל בין האור ובין החשך, וירא אלהים כי-טוב: ויהי-ערב ויהי-בקר יום רביעי:

נביאים: ירמיה לד

כה אמר יהוה יאהדונתי נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה רגע הים ויחמנו גליו יהוה יאהדונתי צבאות שמו: אם ימשו חקקים האלה מלפני נאם-יהוה יאהדונתי גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל-יחמים: כה אמר יהוה יאהדונתי אם-ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי-ארץ למטה גם-אני אם-אם בכל-זרע ישראל על-כל אשר עשו נאם-יהוה יאהדונתי הנה ימים באים נאם-יהוה יאהדונתי ונבנתה העיר ליהוה יאהדונתי ממגדל חננאל שער הפנה: ויצא עוד קו המדה נגדו על גבעת גרב ונסב געתה: וכל-העמק הפגרים וחדשן וכל-השדמות עד-נחל קדרון עד-פנת שער הסוסים מוזהח קדש ליהוה יאהדונתי לא-ינתש ולא-יהרס עוד לעולם:

כתובים: תהלים קלו

הודו ליהוה יאהדונתי כי-טוב, כי לעולם חסדו: הודו לאלהי האלהים, כי לעולם חסדו: הודו לאדני האדנים, כי לעולם חסדו: לעשה נפלאות גדלות לבדו, כי לעולם חסדו: לעשה השמים בתבונה, כי לעולם חסדו: לרקע הארץ על-המים, כי לעולם חסדו:

לעשה אזרים גדלים, כי לעולם חסדו: את-השמש לממשלת ביום, כי לעולם חסדו: את-הירח וכוכבים לממשלות בלילה, כי לעולם חסדו:

לשם יחוד קדשא בריך-הוא וישיבתה, בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו, ליחדא שם יו"ד ויה"א בוא"ו ויה"א ביהודא שלים (יהוה), בשם כל-ישראל, הנה אנחנו באים לברך על ראית חממה בתקופתה, כמו שתקנו לנו חכמינו וזרונם לברכה, ולתקן את-שרשה במקום עליון. ואנחנו מכוננים לפאר שמך מלכנו, שאתה הוא רבון כל-המעשים אדון כל-העולמים עליונים ותחתונים, וצבא השמים לך משתחווים, נוטה שמים ויוסד ארץ, אשר הבינות ופעלת וזרי חמה. ואנחנו מקבלים עלינו ועל-זרענו ועל-זרע זרענו עד-סוף כל-הדורות אדנותך ואלהותך ותברך שמך, ואהבתך ויראתך ויחודתך, לעשות רצונך פרצונך, ולעבדך באמת בלבב שלם.

ותעלה לפניך ברכה זו באלו בננו בכל-הפגנות הראויות לבנו, ויחד לבנו לאהבה וליראה את שמך. לב טהור ברא לנו אלהינו, ורוח נכון חדש בקרבנו, ושמרנו והצילנו מפל-פגעים ומקרים רעים המתחדשים לבוא במחזור זה בכל-יום ויום ובכל-שעה ושעה ובכל-רגע ורגע. ובצל כנפיד תסתירנו, בנשר יעיר קנו על גוזליו ורחם, ושמר צאתנו ובואנו מעתה ועד עולם. וגם עד וקנה ושבח אלהים אל תעזבנו, עד אגיד ורועך לדור, לכל-יבוא גבורתך.

ועזררה את גבורתך להעביר גלולים מן הארץ והאלילים פרות ופרתון לתקן עולם במלכות שדי, ובשו כל-עבדי פסל המתהללים באלילים, וחממה משתחווים קדמה לשמש, יאבדו כל-אויבך יהוה יאהדונתי, ואזתביו כצאת השמש בגבורתו. וקנים-לנו יהוה יאהדונתי אלהינו מקרא שפתוב: פי-אז אהפך אל-עמים שפה ברורה, לקרא כלם בשם יהוה יאהדונתי לעבדו שכם אחד:

וְהָיָה יְהוָה יְהוָה עַל-כָּל-הָאָרֶץ, בַּיּוֹם הַהוּא
יְהִי יְהוָה אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד: יְהִי לְרִצּוֹן אִמְרֵי
פִינוּ וְהִגִּינוּ לִבְנוּ לְפָנֶיךָ, יְהוָה יְהוָה צוּרֵנוּ וְנוֹאֲלָנוּ.
לֵךְ יוֹם אַחֶיךָ לִילָה, אַתָּה הַבִּינוֹת מֵאוֹר וְשֹׁמֵשׁ:
כִּי שָׁמַשׁ וּמִנֵּי יְהוָה יְהוָה אֱלֹהִים, חֵן וְכְבוֹד יִתֵּן
יְהוָה יְהוָה, לֹא יִמְנַע-טוֹב לַהֲלָכִים בְּתַמִּים:

יִרְאוּךָ עַם-שָׁמַשׁ, וְלִפְנֵי יְרֵחַ דָּוָר דּוֹרִים:
הֲוִינִי לְךָ אֱלֹהִים, הוֹדִינוּ וְקָרֹב שָׁמָּה,
סִפְרוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ:

וְזָרְחָה לָכֶם יְרֵאֵי שְׁמִי שָׁמַשׁ צִדְקָה וּמִרְפָּא
בְּכַנְפֶיהָ, וַיֵּצְאֲתָם וּפְשָׁתָם בְּעִגְלֵי מִרְבָּק:

הַגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ, וְרְאוּ כָל-הָעַמִּים
כְּבוֹדוֹ:

הִלְלוּהָ אֶת-יְהוָה יְהוָה מִן-
הַשָּׁמַיִם, הִלְלוּהוּ בַּמְרוֹמִים:
הִלְלוּהוּ כָל-מַלְאָכָיו, הִלְלוּהוּ כָל-צְבָאָיו:
הִלְלוּהוּ שָׁמַשׁ וִירֵחַ, הִלְלוּהוּ כָל-כּוֹכְבֵי
אֹזֶר: הִלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם, וְהַפִּיּוֹם אֲשֶׁר
מַעַל הַשָּׁמַיִם: יִהְלְלוּ אֶת-שֵׁם יְהוָה יְהוָה,
כִּי הוּא צוּה וְנִבְרָאוֹ: וַיַּעֲמִידֵם לְעַד לְעוֹלָם,
חֲקִינָתָן וְלֹא יַעֲבֹר:

ברכת החמה

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ
הָעוֹלָם, עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית.

(*) אָנָּה בִּכְחַ, גְּדֹלַת יְמִינְךָ, תַּתִּיר צָרוֹרֶה.
קָבַל רַחֲמֵי, עֲמֻךְ שְׁגָבֵנוּ, טַהֲרֵנוּ נוֹרָא.
נָא גְבוּרָה, דּוֹרְשֵׁי יְחִידְךָ, כְּכַבֵּת שְׁמֵרֵם.
בְּרַחֲמֵי טַהֲרֵם, רַחֲמֵי צִדְקָתְךָ, תַּמִּיד גְּמִלֵם.
חֲסִין קְדוֹשׁ, בְּרַחֲמֵי טוֹבְךָ, נִהַל עֲרִתְךָ.

(אב"ג ית"ץ)
(קד"ע שט"ו)
(נג"ד יכ"ש)
(בט"ר צח"ג)
(חק"ב טנ"ע)

יְחִיד גָּאָה, לְעַמְּךָ פְּנֵה, זוֹכְרֵי קִדְשְׁךָ.
שׁוֹעֲתֵנוּ קָבַל, וְשִׁמְעֵנוּ צַעֲקָתָנוּ, יוֹדֵעַ תַּעֲלֹמוֹת.
(ויאמר בלחש:) בְּרוּךְ, שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ, לְעוֹלָם וָעֶד.

לְמִנְצָח בְּנִגִּינַת, מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יַחֲנֵנוּ וַיְבָרְכֵנוּ, יָאֵר פָּנָיו אֲתָנוּ
סֵלָה: לְדַעַת בָּאָרֶץ דְּרָכְךָ, בְּכָל-גּוֹלָם יְשׁוּעָתְךָ: יוֹדוּךָ
עַמִּים (יפסיק מעט) אֱלֹהִים, יוֹדוּךָ עַמִּים כָּלֵם: יִשְׁמְחוּ וַיִּרְנְנוּ לְאֶמִים,
כִּי-תִשְׁפֹּט עַמִּים מִיִּשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ תִּנָּחֵם סֵלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים (יפסיק מעט)
אֱלֹהִים, יוֹדוּךָ עַמִּים כָּלֵם: אָרֶץ נִתְּנָה יְבוּלָה, יִבְרַכְנוּ
אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יִבְרַכְנוּ אֱלֹהִים, (הרי"ש בשוא נע) וַיִּלְךְ אֹתוֹ כָּל-
אֶפְסֵי-אָרֶץ:

לְמִנְצָח, מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם כְּסִפְרִים
כְּבוֹד-אֵל, וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מְגִיד
הֶרְקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַפִּיעַ אִמְרֵי, וְלִילָה לְלִילָה
יַחֲזִיק-דַּעַת: אֵין-אִמְרֵי וְאֵין דְּבָרִים, בְּלִי
נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל-הָאָרֶץ יֵצֵא קוֹם,
וּבְקִצָּה תִּבֵּל מִלִּיתָם, לְשֹׁמֵשׁ שָׁם-אֲחֵל
בָּהֶם: וְהוּא בִּחְתָּן יֵצֵא מִחֻפָּתוֹ, יִשְׁיֵשׁ כְּגִבּוֹר
לְרוּץ אֶרֶח: מִקִּצָּה הַשָּׁמַיִם מוֹצֵאוֹ,
וּתְקוּפָתוֹ עַל-קְצוֹתָם, וְאֵין נִסְתָּר מִחֻפָּתוֹ:
תֹּוֹרַת יְהוָה יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ,
עֲדוֹת יְהוָה יְהוָה נִאֲמָנָה מַחֲפִימַת פֶּתִי:
פְּקוּדֵי יְהוָה יְהוָה יִשְׂרָאֵל מְשִׁמְחֵי-לֵב,
מַצּוֹת יְהוָה יְהוָה בְּרָה מְאִירַת עֵינִים:
יִרְאֵת יְהוָה יְהוָה מְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לְעַד,
מְשַׁפְּטֵי-יְהוָה יְהוָה אֱמֶת, צִדְקוֹ יַחֲדוּ:
הַנְּחַמְדִּים מִזֶּהָב וּמִפָּז רָב, וּמִתּוֹקִים
מִדְּבַשׁ וְנֶפֶת צוּפִים: גַּם-עֲבָדְךָ נִזְהָר בָּהֶם,
בְּשִׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׂגִיאוֹת מִיִּיבּוֹן,
מִנִּסְתָּרוֹת נִקְנִי: גַּם מִזִּדּוֹם חֶשֶׁךְ עֲבָדְךָ,
אֶל-יְמִשְׁלוּ-כִּי אֲנִי אֵתָם, וְנִפְתִּי מִפֶּשַׁע רָב:
יְהִי לְרִצּוֹן אִמְרֵי-פִי וְהִגִּינוּ לִפְנֵי לְפָנֶיךָ,
יְהוָה יְהוָה צוּרֵי וְגֹאֲלֵי:

(*) "אנא בכח" ו"למנצח" לא נזכרו בפתח"ד, ונוספו בנוסח השדי חמד ע"פ שו"ת מים חיים רפפורט (או"ח סי' כב). והנה בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' צו) פסק
לומר בכאן תפלת "אנא בכח" שהוא שם מ"ב, ושייך לקידוש לבנה ולא לברכת החמה, כידוע ליודעי ח"ן. וגם לגבי "למנצח בנגינות", כתב שם שאינו שייך לברכת
החמה, ובליקוטי מהרי"ח כתב שלא מצא מקור מקומו. אך הוא בסידור הר"ש וכן בסידור ר"ק, אלא דזה שייך בבחינתה ד' קני המנורה שהוא בחינת מלכות, ואומרים
בקידוש לבנה דוד מלך וגו', כידוע. עכ"ל. ומשום כך הצגנו שני קטעים אלו באותיות קטנות.

*** שִׁיר לַמַּעֲלוֹת, אֲשֶׁר עֲיִנִי אֶל־הַהָרִים, >**
<מֵאֵין יָבֹא עֲזָרִי: עֲזָרִי מֵעַם יְהוָה
יֵהְיֶה, עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: אֵל־יִתֵּן לַמּוֹט
רִגְלִי, אֵל־יָנוּם שְׁמִרְךָ: הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא
יִישָׁן, שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְהוָה יֵהְיֶה שְׁמִרְךָ,
יְהוָה יֵהְיֶה צִלְךָ עַל־יַד יְמִינְךָ: יוֹכֵם
הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יִכְבֶּה, וַיֵּרָח בְּלִילָה: יְהוָה
יֵהְיֶה שְׁמִרְךָ מִכָּל־רָע, יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשְׁךָ:
יְהוָה יֵהְיֶה שְׁמִרְךָ צִלְּךָ וּבֹאֶךָ, מֵעַתָּה
וְעַד־עוֹלָם:

ברכות דף נט ע"ב

תָּנוּ רַבֵּנּוּ, הָרוּאָה חֲמָה בְּתַקִּיפָתָהּ אוֹמֵר:
"בְּרוּךְ עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית".
וְאֵימָת חַיִּי? אָמַר אַבְיִי: כָּל־עֲשָׂרִים
וּשְׁמוֹנֶה שָׁנִין, וְהָדָר מַחֲזוֹר וְנִפְלָה תִּקְוַת
נִסָּן בְּשַׁבָּתָא, בְּאוֹרְתָא דְּתַלְתָּ נִגְחֵי אַרְבַּע.

בריתא דפרק שירה

שְׁמוֹשׁ אוֹמֵרֶת שִׁירָה; שְׁמוֹשׁ יֵרַח עֲמֹד
וְבִלָּה, לְאוֹר חֲצִיךָ יִחַלְכוּ לְנִגְחָה
בְּרַק חֲנִיתְךָ: וְאוֹמֵר; קוּמִי אוֹרִי כִּי
בָּא אוֹרְךָ, וּכְבוֹד יְהוָה עֲלֶיךָ זָרַח:

(*) בפתח הדבר הביא לומר מזמור "שיר למעלות". וטעמו נראה פשוט שמאחר שזכר בו "שמש" משו"ה סידרו כאן. [וכן סידר בשו"ת ר' טיאה וייל (סי' יז, הובא במוריה קובץ קיא-קיב) ובשו"ת הרב"ז שפראן (או"ח סי' לח) והג"ר שלמה הכהן מוילנא בשו"ת עצי ברושים (סי' ס), ועוד אחריו]. דא עקא שבשו"ת דברי יציב הנ"ל פקפק גם בזה מלאומרו, וז"ל: ומזמור אשא עיני, מבואר בסידור הר"ש הכוונות שע"פ פנימיות התורה שייכים לקידוש לבנה דייקא. ובמג"א (סי' תכו סק"י) הביא משל"ה לומר מזמור זה, וחפשי בשל"ה ולא מצאתי, [א"ה. וגם חיפשתיו בשל"ה דפו"ר אמשטורדם ת"ח (שער האותיות דף עד ע"א) ולא נזכר שם. ואמנם נזכר בקיצור השל"ה דף ע"ה ע"א, אך הוא נדפס אחר זמן המג"א. וצ"ע]. ובסידור של"ה נדפס המזמור אבל בפ"י שם לא כתוב ע"ז, וכן בסידור עמודי שמים להגר"י עמודין, עכ"ל. ואם כי שבכא"ח (פ' עקב) ג"כ לא זכר לשיר למעלות בנוסח ברכת החמה, מ"מ הנה הרב בא"ח גופיה בלשון חכמים מהדורא קמא (עמ' קפב ירושלים תש"ז) כלל למזמור זה בסדר ברכת החמה שסידר. ובלשון חכמים הגר"מ ע"י הרב י"ח מזרחי שליט"א העיר שבכא"ח (פ' עקב) נשמט מזמור זה בטעות, עכ"ד. ואם כי שאינו מוכרח, כי להמבואר בשו"ת דברי יציב אפשר כי בכונה מכוונת השמיט הרב בא"ח מזמור זה מספרו. מ"מ כיון שזכר מזמור זה בלשון חכמים, וגם רבינו פתה"ד והאחריו הנ"ל כללו למזמור זה בנוסח שתיקנו, הנחנו מזמור זה על מקומו.

אֵל אֲדוֹן עַל־כָּל־הַמַּעֲשִׂים, בְּרוּךְ וּמְבָרָךְ
בְּפִי־כָל־הַנְּשָׁמָה. גִּדְּלוּ וְטוּבוֹ מְלֹא
עוֹלָם, דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹכְבִים הוֹדוּ. הַמִּתְנַאֵה
עַל־חַיּוֹת הַקֶּדֶשׁ, וְנִהְדָּר בְּכְבוֹד עַל־
הַמִּרְכָּבָה. זְכוֹת וּמִשׁוֹר לִפְנֵי כְסָאוֹ, חֶסֶד
וְרַחֲמִים > מְלֹא כְבוֹדוֹ. טוֹבִים מְאֹד וְזוֹת
שִׁפְרָאם אֱלֹהֵינוּ, יִצְרָם בְּדַעַת בְּבִינָה
וּבְהַשְׁבֵּל. כַּח וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם, לַחַיּוֹת
מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל. מְלֵאִים זֵיו וּמְפִיקִים
נִגְחָה, נֶאֱחָה זֵיוִם בְּכָל־הָעוֹלָם. שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם
שָׁשִׁים בְּבָאָם, עוֹשִׂים בְּאֵימָה רָצוֹן קוֹנִיָּהם.
פֶּאֶר וְכְבוֹד נּוֹתָנִים לְשִׁמּוֹ, [וְקָרָא: "צְהִלָּה"
וְנִגְחָה לְזִכָּר מַלְכוּתוֹ. קָרָא לְשִׁמּוֹשׁ
וַיִּזְרַח אוֹר, רָאָה וְהִתְקִין צוּרֵת הַלְבָנָה.
שָׁבַח נּוֹתָנִים לוֹ כָּל־צֶבָא מְרוֹם, תַּפְאֶרֶת
וּגְדֻלָּה, שְׂרָפִים וְחַיּוֹת וְאוֹפְנֵי הַקֶּדֶשׁ. שְׁמוֹךְ
יְהוָה יֵהְיֶה אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדֵּשׁ, וְזִכְרְךָ יִתְפָּאֵר
מִלְכָּנוּ בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת,
עַל־כָּל־שָׁבַח מַעֲשֵׂה יְדֶיךָ, וְעַל מְאֹרֵי
אוֹר שִׁינְרֵת הַמָּחָה וּפְאֶרְךָ סֵלָה.

עֲלֵינוּ לְשַׁבַּח לְאֲדוֹן הַכֹּל, > לְתַת גִּדְּלָה
לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית, שֶׁלֹּא עֲשֵׂנוּ בְּגוֹיֵי
הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׁמְנוּ בְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה,
שֶׁלֹּא שָׂם חֲלֻקְנוּ בָּהֶם וְגוֹרְלָנוּ בְּכָל־הַמּוֹנֵם,
שֶׁהֵם > מִשְׁתַּחֲוִים לַהֶבֶל וְרִיק, וּמִתְפַּלְלִים
אֵל אֵל > לֹא יוֹשִׁיעַ, [יִפְסִיק מַעַט. וּבִאמְרוֹ "וְאֵנַחְנוּ מִשְׁתַּחֲוִים"

יכרע ראשו וגופו בכריעה אחת, ויזהר לא להשתחוות נגד השמש] **וְאֵנַחְנוּ**
מִשְׁתַּחֲוִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ־הוּא, שֶׁהוּא נָטָה שְׁמַיִם
וַיּוֹסֵד אָרֶץ, וּמוֹשֵׁב יִקְרָא בְּשָׁמַיִם > מִמַּעַל,
וּשְׁכִינַת עֵזוֹ בְּגִבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ
וְאֵין עוֹד אַחֵר, אֱמֶת מִלְכָּנוּ וְאַפָּס זוּלָתוֹ,
בְּתוֹב > בְּתוֹרָה; [מַלְרַע] וַיִּדְעַת הַיּוֹם [מַלְרַע]

וְהַשְׁבֹּת אֶל-^אלֶבְבְּךָ בִּי יְהוָה^א יֵהְיֶה^א הַיּוֹם הַזֶּה הוּא
הָאֱלֹהִים בְּשִׁמּוֹתָם^ב מִפְּעֹל וְעַל-הָאָרֶץ
בַּתְּחֵת, אֵין עוֹד:

עַל-כֵּן^ב נִקְוָה-לָּךְ, יְהוָה^א יֵהְיֶה^א אֱלֹהֵינוּ,
לְרֹאוֹת מִהֲרָה בְּתַפְאֶרֶת עֲזָךְ, לְהַעֲבִיר
גְּלוּלִים^ב מִן הָאָרֶץ, וְהָאֱלִילִים בָּרוֹת
יִפְרֹתוֹ, לְתַנֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדֵי, וְכַל-בְּנֵי
בָשָׂר יִקְרְאוּ בְּשִׁמְךָ, לְחַפְּנוֹת אֱלֹיךָ כָּל-
רִשְׁעֵי-אָרֶץ, יִפְּרוּ וַיִּדְעוּ כָּל-יוֹשְׁבֵי תֵבֶל, כִּי
לָךְ תִּכְרַע כָּל-בָּרָךְ, תִּשְׁבַּע כָּל-^גלְשׁוֹן,
לְפָנֶיךָ יְהוָה^א יֵהְיֶה^א אֱלֹהֵינוּ וְכָרְעוּ וַיִּפְּלוּ,
וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יִקָּר יִתְנוּ, וַיִּקְבְּלוּ בָלֶם^ד אֶת-
עַל מַלְכוּתְךָ, וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם^ה מִהֲרָה
לְעוֹלָם וָעֶד, כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלָּךְ הִיא, ^[מלעיל]
וְלְעוֹלָמֵינוּ עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד, בְּפִתּוֹב^ו
^אבְּתוֹרָתְךָ; יְהוָה^א יֵהְיֶה^א יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:
וְנֹאמַר; וְהִיא יְהוָה^א יֵהְיֶה^א לְמַלְךְ עַל-כָּל-
הָאָרֶץ, בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה^א אֶחָד
וְשִׁמוֹ אֶחָד:

ויאמרו "רבי חנניא בן עקשיא אומר" וכו', וקדיש "על ישראל"

רַבִּי חֲנַנְיָא בֶן-עֲקִשְׁיָא אוֹמַר; ^ארְצָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ-הוּא
לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, ^בלְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה
וּמִצְוֹת, שְׁנֹאמַר; יְהוָה^א יֵהְיֶה^א חֲפֵץ לְמַעַן צְדָקוֹ, וַיִּגְדֵּל
תּוֹרָה וַיֵּאדִיר:

יִתְגַּדֵּל וַיִּתְקַדֵּשׁ^א שְׁמִיָּה רַבָּא, (הקהל עונים: אָמֵן) (אמרת). בְּעֵלְמָא
דִּי-בְרָא כְרַעוּתָהּ. וַיִּמְלִיךְ מַלְכוּתָהּ, וַיִּצְמַח
פְּרָקָהּ, וַיִּקְרַב מְשִׁיחָהּ, (הקהל עונים: אָמֵן) (כ"ו). בְּתַיִּכּוֹן,
וּבְיוֹמִיכוֹן, וּבְחַיֵּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבְזִמְנָא קָרִיב,
וְאִמְרוּ אָמֵן. (הקהל עונים: אָמֵן) (כ"ז). (ומפסיקים מעט וממשיכים לומר:)
יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא לְעֵלְמֵי עֲלִמְיָא יִתְבָּרַךְ,
וַיִּשְׁתַּבַּח, וַיִּתְפָּאֵר, וַיִּתְרוֹמֵם, וַיִּתְנַשֵּׂא, וַיִּתְהַדָּר, וַיִּתְעַלָּה
וַיִּתְהַלָּל, שְׁמָה דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ-הוּא, (הקהל עונים: אָמֵן) (אמרת).
לְעֵלְא מִן כָּל-בְּרַכְתָּא, שִׁירְתָּא, תְּשַׁבְּחָתָא וְנִחַמְתָּא,
דְּאִמְרִין בְּעֵלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן. (הקהל עונים: אָמֵן) (אמרת).

עַל יִשְׂרָאֵל, וְעַל-רַבָּנָן, וְעַל-תַּלְמִידֵיהוֹן, וְעַל-כָּל-תַּלְמִידֵי
תַּלְמִידֵיהוֹן דְּעַסְקִין בְּאוֹרֵיתָא קֻדְשָׁתָא דִּי-בְּאִתְרָא
הֲרִין, וְדִי-בְּכָל-אַתְר וְאַתְר, יְהֵא לָנָא, וְלַהוֹן, וְלַכּוֹן חָנָא
וְחֻסְדָּא, וְרַחֲמֵי מִן קֻדְשָׁא מְאִירֵי שְׁמִיָּא וְאַרְעָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.
(הקהל עונים: אָמֵן) (כ"ו יחי רצון).

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמִיָּא, חַיִּים וְשָׁבַע, וַיִּשׁוּעָה וְנַחֲמָה,
וְשִׁינּוּכָא, וְרַפּוּאָה, וּגְאָלָה, וּסְלִיחָה וְכַפְּרָה, וְרוּחַ
וְהַצֵּלָה, לָנוּ וְלְכָל-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן. (הקהל עונים:)
אָמֵן (כ"ו יחי רצון).

עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמֵי, הוּא בְּרַחֲמֵי יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ,
וְעַל-כָּל-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן. (הקהל עונים: אָמֵן) (כ"ו)
יחי רצון.

מוֹדִים אֲנַחְנוּ וּמַהֲלָלִים לְשֵׁם תַּפְאֶרְתְּךָ,
בְּרָכוֹת וְחוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל
וְהַקְדוֹשׁ, עַל שֶׁהַחַיִּיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ וְהַנִּיעַתָנוּ
עַד יוֹם זֶה לְבָרְךָ בְּרַבֵּת הוֹדָאָה זוֹ לְפָנֶיךָ.
וְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה^א יֵהְיֶה^א אֱלֹהֵינוּ
וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שְׁפֹשֵׁם שׁוֹפִיתָנוּ לְבָרְךָ
בְּרַבֵּת חַמּוּמָה בַּיּוֹם הַזֶּה, בֵּן הָאֵל הַחַי הַטּוֹב
וְהַמְּטִיב לְכָל-בְּרוּאָיו, בֵּן תַּחֲנוּנוֹ וְתַקְוָתוֹ
וְתַחֲנוּנוֹ וְתַזְנוּנוֹ לְבָרְךָ בְּרַבָּה זוֹ לְתַקּוּפוֹת
חַמּוּמָה הָאֲחֵרוֹת הַבָּאוֹת עֲלֵינוּ לְשָׁלוֹם.
שְׂמַחִים בְּבִנְיַן עִירְךָ וְשָׂשִׁים בְּעִבּוּדְתְּךָ, וְתַן-
לָנוּ חַיִּים אֲרָבִים, חַיִּים שָׁל שְׁלוֹם, חַיִּים שָׁל
טוֹבָה, חַיִּים שָׁל בְּרַכָּה, חַיִּים שָׁל פְּרִיָּסָה
טוֹבָה, חַיִּים שָׁל חֲלוּץ עֲצָמוֹת, חַיִּים שְׂשִׁי
בָּהֶם יֵרָאֵת חֲטָא, חַיִּים שְׂאִין בָּהֶם בּוֹשָׁה
וּבְלִפְנֵי, חַיִּים שָׁל עֶשֶׂר וְכָבוֹד לְעִבּוּדְתְּךָ
וְלִירְאָתְךָ. וְתַזְנוּנוֹ לְרֹאוֹת פְּנֵי מְשִׁיחְךָ.
וְתַקְיִם-בְּנוֹ מִקְרָא שְׁפָתוֹב עַל-יְדֵי נְבִיאָךְ:
וְהִיא אוֹר-חֲלִבְנָה בְּאוֹר חַמּוּמָה, וְאוֹר
הַחַמּוּמָה יְהִיָּה שְׁבַעֲתִים, בְּאוֹר שְׁבַעֲת
חַיִּים, בַּיּוֹם חֲבֵשׁ יְהוָה^א יֵהְיֶה^א אֶת-שֶׁבַר עַמּוֹ,
וּמַחֲץ מִכְּתוֹ יִרְפָּא: בֵּן יְהִי רְצוֹן בְּמַהֲרָה
בְּיָמֵינוּ, אָמֵן.

Some communities follow the same formula as is commonly used for counting the *omer* – the cantor recites the blessing out loud by himself, and then the entire congregation recites the blessing out loud in unison. Each of these customs is valid according to the halakha.

6) Some *Poskim* ruled that both men and women are obligated to recite *Birkat Hahama*, but others ruled that women are exempt from reciting this blessing. In practice, we follow the opinion that women are obligated in this blessing. It is recommended that the women stand in a separate group near where the men are standing and fulfill their obligation by listening to the cantor recite the blessing. This is the safe route; it satisfies every opinion.

7) A blind person may not recite this blessing with God's Name. It is recommended that he listen to the cantor reciting the blessing, since in this way he satisfies all halakhic opinions.

8) It is permissible to recite *Birkat Hahama* while wearing eyeglasses. It is not necessary to remove them and gaze at the sun with bare eyes. The *Aharonim* issued an identical ruling regarding reciting *Birkat Halevana* over the waxing moon. Seeing through eyeglasses is equal to seeing with bare eyes. This is the rule even if the lenses are opaque, like those of sunglasses. If someone sees the reflection of the sun in a mirror and does not see the sun itself, however, he may not recite *Birkat Hahama*.

9) Someone who is ill and bedridden may recite *Birkat Hahama* upon seeing the sun through a window, whether the window is opened or closed. He does not have to stand up to recite

the blessing; he may recite it while seated or even while lying in bed.

10) If it is cloudy and the disk of the sun is not visible at all, one may not recite the blessing with God's Name even though the sun's rays are visible above the clouds. If the sky is covered with thin clouds and the disk of the sun is visible through those clouds, one may recite the blessing in full with God's Name.

If it was cloudy and someone recited the blessing without God's Name and afterward the clouds parted and revealed the sun in its full glory, he may now recite the blessing in full with God's Name.

11) If the sky was covered with clouds on Wednesday morning, but the clouds parted momentarily while the congregation was reciting the *Shema* and its blessings, they should attempt to complete the blessing or passage that they are reciting and then recite *Birkat Hahama* before beginning the following passage. If they are afraid that the clouds will once again obscure the sun within a few seconds, however, they may interrupt whatever passage they are reciting and fulfill the mitzvah of *Birkat Hahama*, since such an opportunity might not rise again.

12) Some congregations have the custom of reciting *עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ* immediately after *Birkat Hahama*. They must take care not to appear to bow down to the sun when they recite the words *וְאֵנָּחֵנוּ מִשְׁתַּחֲוִים לְפָנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא*. Instead, they should bow toward another direction so it will be obvious that their objective is to give honor to God Himself.

Hilkhhot Birkat Hahama

Based on the rulings of the *Hazon Ovadya*

1) Our Sages taught (*Berakhot* 59b): When someone sights the sun at the start of its cycle, he must recite the following blessing: בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרָאשִׁית – May You, God our Master, King of the Universe Who performs the act of Creation, be blessed. Abaye explained that the cycle of the sun occurs once every twenty-eight years. This is when the advent of the season of Nisan (spring) occurs on a Tuesday evening as Saturn is rising over the horizon. The stars were in this exact position when they were created on the fourth day of the world's existence.

Maran cited this as the halakha in the *Shulhan Arukh* (229:2). This is the accepted practice among most Jewish communities.

2) This blessing must be recited on that Wednesday morning within the first three seasonal hours of the day. If someone did not recite the blessing during that time, he may recite it later on but without adding God's Name to the blessing. Although there are *Aharonim* who ruled leniently and allowed the full blessing to be recited in such a case, we follow the cardinal rule of *safek berakhot lehakel*.

3) The custom in Yerushalayim and in many other communities is that everyone rises to pray *shaharit* at sunrise on this Wednesday morning. After the cantor recites kaddish *titkabal*, the congregation goes outside into the open where they can see the full sun over the horizon and they recite the blessing in unison with great enthusiasm, thus giving God the maximum honor possible.

The custom is to recite a number of Psalms (19, 148, 121 and 136) that mention the splendor of the sun. This custom is based on our Sages' teaching (*Sanhedrin* 101a) that whoever recites a verse when it is pertinent brings salvation to the world, as is written (*Mishle* 15:23), "How good it is to speak words at their proper time." After the Psalms, we recite the poem of אֵל אֲדוֹן, since it contains praise to God for creating the Heavenly luminaries. After that, we recite the supplication of אָנָּה בְּכֹה and Psalm 67.

After completing the formula for the blessing of *Birkat Hahama*, the congregation returns to the synagogue and completes the *shaharit* prayers from the passage of בֵּית יַעֲקֹב לְכֹי וְנִלְכָּה בְּאוֹר ה' עָלֵינוּ לְשִׁבְחָהּ. Then, each person blesses one another to merit seeing many pleasant and fruitful years.

4) We do not recite the blessing of *sheheheyanu* along with *Birkat Hahama*. Some people wear a new garment for the first time on this occasion so that they can recite the blessing of *sheheheyanu*.

5) The custom is that the cantor recites the blessing out loud and everyone else recites it silently along with him. In some communities the cantor recites it out loud on behalf of all those present while they listen and respond Amen to fulfill their obligation. This is acceptable as long as the cantor has in mind to be reciting it on the listeners' behalf and the listeners have in mind to fulfill their own obligation by hearing the cantor recite the blessing.